

SULYOK LÁSZLÓ

Munkások és munkalehetőségek a háború előtt, alatt és után

A következőkben egy nő és két férfi vallomásán keresztül próbálom bemutatni, milyenek is lehettek annak a kornak az élet- és munkaviszonyai, amelyben éltek. Mindegyikük: nyolcvan év fölötti ember. Egyaránt falun kezdtek, de városi lett belőlük. Sándor gyerekkorában még Vác is falusias jellegű lehetett.

Gyula és Sándor elmondásából az derül ki: elmúltak azok az idők, amikor még szégyennek számított, ha valakit valamilyen testi hiba miatt elutasított a sorozóbizottság. Az első világháborúban még elhitték, hogy hazafias cselekedet lepuffantani valakit, akire nem ők haragszanak, de egy idegen hatalom ezt várja tőlük. A második világháborúban katonaszökevénynek lenni már egyáltalán nem volt elítélendő cselekedet. Ha nem is merete mindenki vállalni a kockázatot, de aki tudta, igyekezett bújtatni a dezertálókat.

„A háború előtt a parasztnak, még a zsellérnek is jobb dolga volt, mint a gyári munkásnak” – mondja Rozi néni. „A háború után a segédmunkásnak, kétkezi munkásnak nem kellett félnie a hatalomtól.”

Ha magasabb életszínvonalra törekedett, már kénytelen volt megalkudni, be kellett lépnie a pártba. A legtöbben azért tették, hogy hagyják őket békében dolgozni. Később kiderült, hogy ez sem vált be, ezért is robbantak ki az 56-os események.

Ha valaki szót emelt a munkabérek vagy egyéb visszásságok miatt, azt elküldték a háború előtt is (Gyula). A törvényesség azt jelentette, hogy megvárták a törvényben előírt három hetet, és csak azután bocsátották el. A munkanélkülinek az elbocsátás után is még három hétig járt a betegellátás, de ettől még a gyári munka egészségtelen, embernyomorító maradt. Gyulának a szeme ment tönkre, Sándornak a testvére idő előtt megöregedett. Persze, ebből még nem következik, hogy minden paraszt 90 évig ereje teljében élt.

A vallások és „fajok” közötti ellentétet soha nem az egymás mellett élők szítják. Gyuláék cigányokkal éltek együtt az újpesti barakktelepen.

A lakásviszonyokat a következők jellemezték:

Gyuláék szoba-konyhás barakkban laktak. Később egy cigányasszonyt és a lányát telepítette a hatóság a konyhájukba. Ők a szoba felében laktak, a másik fele borbélyműhelyként szolgált. Rozi néni két gyerekével lakott egy mosókonyhában a háború után. Gyuláék a háború előtt a legszegényebb viszonyok között is össze tudtak spórolni egy komfort nélküli, vertfalú vályog-

háza valót, az ő meg az apja keresetéből. 3300 pengőbe került a ház. A felét kifizették, a másik felét havi 40 pengővel törlesztették.

A gyári munkások munkabére a háború előtt és után elmondásuk szerint az alábbi volt:

10 fillér órabér, 20 fillér órabér a segédnek, 26 fillér sztrájjkkal, 30 fillér órabér a felszabaduló segédnek – Lakos és Székelynél –, 40 fillér a Pintér Műveknél, 50 fillér a Bárdi-féle motorszerelő műhelyben, 60–66 fillér az Egyesült Izzóban.

Egy db vasablak összeszereléséért feketén 60 fillért lehetett keresni.

1946-ban 35 Ft volt a heti bér a MÁV Északi Fűtőházában mindenkinek, a szénlapátólótól a gépszerelőig, és természetbeni juttatást kaptak. Az Egyesült Izzóban 50 Ft volt a heti bér.

Rozi néni

– Apám gépészkovács volt az uradalomnál. Onnét kapta a járandóságát. Eljött a szombat, eljött a vasárnap, malacot vágtunk, mit malacot, disznót! Szombat reggeltől vasárnap estig ünnepeltünk. Hétköznap, az igaz, dolgoztunk hajnaltól késő estig, de tudtuk, a munka után ünnep következik. Miskolc mellett, Kistokajban nőttem föl. Tiszta reformátusok között jártam iskolába. Mégsem lett semmi bajunk egymás vallásától. A vallási ellenségeskedést mi nem ösmertük. Megtartottuk a görögkatolikus, meg a református ünnepeket is. Nemcsak vasárnap volt ünnep, hétköznap is. Anyám írt a rokonoknak búcsúra, karácsonyra, húsvétra. Meg is jelentek mind egy szálig a meghívásra. Az ünnepre eljött a gazdasági ispán, a kerékgyártó, hadd ne soroljam föl, még ki mindenki jött el! Az uradalom megkérdezte, na, mibe került ez a kis ceremónia? Ennyibe meg ennyibe. Na, akkor én is teszek hozzá még egy üveg bort. A béresek, a cselédek ugyanolyan szép ruhát viseltek, mint mi, természetesen ugyanolyan finom falatokat ettek, mint mi. Húsvétkor a suszter, a kerékgyártó, a kistekintetes úr, a bátyja, meg az öreg méltóságos úr is eljött locsolkodni. Az öreg méltóságos úr már nem tudott járni. Két-kerekű bricskán hozták, lehetett vagy nyolcvanéves, de azért sohasem mulasztotta el a húsvéthétfővel járó kötelezettségeit. A locsolkodókat mindenütt terített asztallal fogadták. Akkor felnőttek járták, nem gyerekeket pálinkáztattak, mint manapság. Persze, akinek mindig tele a hasa, az nem törődik az ilyesmivel. Bezzeg a magamfajtanak mindig megkordul a gyomra, ha a régi finom ételekre és italokra gondol.

Apám a cséplőgépet nagyapámtól örökölte. A cséplőmasinát kihúzták a nagy tábla szélére. Odahordták a sok kisebb föld termését is. A cséplés sokszor egy hétig is eltartott. Annyi termésünk volt, amennyit akartunk, állatot is éppen annyit tarthattunk. Anyám sohasem járt el dolgozni sehova, mégis föl tudott nevelni mind a tízünket.

Nagyanyám 25 évig volt özvegy. Az utánam következő testvéremet ő nevelte, ő ruházta, cipőt vett nekik abból a földből, amit a szüleitől örökölt. Ő az Éliás-famíliából származott. Az Éliások jómódúak voltak. Apám már nem annyira. Testvérei Egerben tanítóskodtak.

Nagyanyám legkisebb testvére kinn élt Amerikában. Tizenhat évesen ment ki az udvarlója után, aztán összeházasodtak. Egyszer csak hazajött látogatóba a férjével, meg a kislányával együtt. Hát azt az ünneplést, azokat a szép napokat nem lehet elfelejteni. A családban senki sem dolgozott, mindenki a vendégekkel foglalkozott. A kislányuk olyan tízéves forma lehetett. Sokat nem tudott magyarul, mégis megértettük egymást.

Én mihelyst betöltöttem a tizenhetedik életévemet, bejártam Miskolcra a varrodába, varrni tanulni. Apám már 15 éves koromban beíratott oda. De addig se lógázhattam a lábamat a kemencepadkán. Ezt még az akkori fejemmel is tudtam. Fűröszöttem a gyerekeket otthon, meg segítettem, ahun kellett. De sejtettem, mint az a bizonyos négy lábú jószág a zivatart, hogy jó anyám evvel be nem éri. Az viszont még legrémesebb álmomban sem jött elő, amivel végül is meglepett. Négyesi Árpádnak nevezték az ottani törpebirtokost, 200 holdja volt. Egy árva gyereket is neveltek. A falusi kisbíró egyszer csak közhírré dobolta, hogy öt pár nő és öt pár férfi szükségeltetik a tekintetes Négyesi méltóságos úr búzájának learatásához. A járandóság természetben ennyi és ennyi, jelentkezni lehet itt és itt, ekkor és ekkor. A későn jelentkezőket nem tudjuk figyelembe venni. Pampampapapam. Az utolsó dobolás engem is hazairamodásra készítetett, mint a többi hasonló korú újságra éhes leányt és legényt. A legteljesebb lelki nyugalommal fogtam a mindennapi foglalatosságok közül az éppen soron következőhöz. Anyám azonban magához intett, maga mellé ültetett a kisszékre és így szólt hozzám: Péter-Pálkor a Négyesihez mégy aratni! – Te jó ég! – sikkantottam föl tiltóhelyemben –, mit csinálok én Négyesinek Péter-Pálkor? De jóanyám, mint mindig, most is megnyugtatót: ne törődjek semmivel, ő majd kiszámítja, mennyi szoknyára való anyagot kapni a búza árából, amit majd munkám fejében kapni fogok, amíg csak be nem töltöm a tizenhetedik életévemet. Bízhatok benne, ha egyszer ő megígérte, akkor ha törik, ha szakad, ha esik, ha fúj, meglesz. A varrodában csak össze kell majd varrnom.

Még az a tudat se vigasztalt, hogy mással is megesett ilyesmi, nem csak énvelem. A molnárlánynak is ugyanaz volt a keresztneve, mint nekem, mégsem menekült meg az aratás örömeitől. Bolond szerencséjére tőlem, egy évvel idősebb lévén, csak egyszer kellett a kaszás után hajuldoznia, nem úgy, mint nekem, kétszer. No de mit tehettem? Nekem még meg is kellett ismételnem, amit elsőre is nagyon jól megtanultam: a szedősarlómnál sokkal élesebb a tarló. Kár avval ügyetlenkedni, hogy megvérezze vele az ember lánya a kezit. Hisz' a tarló természetben is tartogatott éppen elég tüskét, tövist. Olyan az egész, mint valami tarlótánc, négyet előre, kettőt hátra. Közben a markomat hun összecukom, hun kinyitom, kötözöm a kévét, oldalra fordítom, fonom a kötözőszalmát, halad a munka. Ellustulni nem szabad, különben a kaszás hamar búzának néz, időnek előtte learat, fületem kiszabja, oldalba taszajt. Ha meg túl gyors lennék, jól föl-rúgna. Szerencsére mindkét veszedelmet elkerültem. Hanem aztán hazafelé! – Kezem-lábam egyetlen seb volt, még a blúzom se védett meg az illetéktelenül behatólók toklászkodtól. Anyám újra csak nyugtatott – semmi baj, kislányom, majd elmúlik. Adok kenőcsöt, kend be szépen! Hozzá még előbb meg is kellett mosakodnom szappannal. Most mondjam azt, kegyetlen volt hozzám a jóanyám? Minek

mondanám? Ő jót akart, noha másnapra se gyógyultak be a sebeim. Vérmergezést ugyan nem kaptam a kenőcstől, de azt megtanultam, ha ma így volt, holnap lehet még ügyebbul is. Így aztán az aratás mégsem fogott ki rajtam sem egyszer, sem másszor. Még szerencse, hogy az aratás nincs egész évben, csak egyszer, akkor is éppen Péter-Pálkor. Amikor a Jóisten olyan meleget sugároz le a Földre, hogy senkinek sem kell félnie a fagyhaláltól. Jó előre elrendezte ő ezt, hogy a szegény embernek ne télen, csak abban a jó meleg nyárban kelljen aratnia, akkor is csak Péter-Pálkor. Aki erre azt meri kérdezni, hogy hát az is valami? Hiszen csak egyszer van? Mi lenne, ha a nyolc órás munkaidőt már akkor fölhalálták volna? Na, annak ajánlom, menjen el jövő Péter-Pálkor Négyesiéknél aratni, nem többször, mindössze egyszer. Anyám valóban kiválasztotta az anyagot, ígéretéhez híven. 17 éves koromra már olyan jól kitanultam az aratást, a körülbökődő szurkálókat, hogy nyugodtan léphettem felsőbb iskolába. Mehettem Miskolcra tüvel banni, kiszabni és megvarrni a ruhámat a varrodában. De nem ám akármiféle ruhát! Csakis azt, amiért én véretem ontva megdolgoztam. Ujjaim ugyan elég sűrűn mondogatták az unalmast, de végül is mégiscsak elkészült. Büszkén feszíthettem a korombéliek előtt a magamkereste, magamvarrta ruhámban vasárnap a nagymisén. Azt se bántam, ha irigyelnek érte.

A férjem asztalosnak tanult. Hivatalosan ugyan nem voltunk megesküdvé, mi se nagyon törődünk a formaságokkal. De az igazsághoz az is hozzá tartozik, hogy még nem voltunk 24 évesek. Abban az időben attól számították a nagykorúságot. Ma sokkal egyszerűbb a dolog. Aki tizennyolcadik életévét betöltötte, rendelkezhetik önmagával, meg szülei személygépkocsijával.

Nemsokára jött a „hej élet, be gyöngy élet" ... férjem benn is maradt a katonaságnál. Tiszti iskolára ment. Közben megszületett a két gyerek, mindegyik egy-egy eltávozás eredményeképpen. Miskolci szép lakásunkban vígan élhettünk volna, akár a favágó, leszámítva a halihót. De az ember olyan élőlény, aki sohasem elégszik meg azzal, ami van. Férjem egyik bátyja Pest-erzsébetre nősült. Oda is ment lakni. Könyörgött nekünk, menjünk föl mi is. Olyan egyedül érzik magukat, abban a nagy városban. Együtt mennyivel jobb lesz. Mindenben segíteni fognak. Föl is mentünk Pestre. Kaptunk is lakást, ha nem is Erzsébeten, hanem Zuglóban, az Újvidék utca 10-ben, egy másik katonatiszt feleségével, meg összesen három gyerekével együtt. Beszítottuk a teendőket. Én éjszaka jártam dolgozni, a csepeli Lőszergyárba. Ő meg nappal járt el. Mindig az foglalkozott a gyerekekkel, aki éppen otthon volt. Mikor aludtam? Jajj, ilyesmit ne kérdezzenek tőlem! Én csak egy egyszerű tanulatlan mosónő vagyok. Azt viszont eskü alatt állíthatom, hogy ennek a végeérhetetlen körforgásnak a 45-ös háború vetett véget. Apám írt, menjünk haza. Féltett az oroszoktól. Mi kellőképpen megijedve haza is utaztunk augusztusban. Szeptemberben már az oroszok markában találtuk magunkat. Visszakozról szó se lehetett. Mire sikerült visszautazni, a katonatisztfelenség váltótársam már valahol vidéken, valamelyik rokonánál húzta meg magát. Férje katonaszökevényként bujdosott.

A lakásunkban idegenek laktak. Ott találtuk magunkat két szék között a pad alatt. Ráadásul még Mikulás sem volt, akitől szalonnát kérhettünk volna, igaz viszont, így attól sem kellett félnünk, hogy pofonvág. Újra beszálltunk

a Magyar Államvasutak szarvasmarha-vagonjaiba. Annak idején ugyanis azokban szállították a menekülteket szerte az országban. Még a vonat tetején is utaztak. El lehet képzelni, mi volt ott, ha jött az alagút! Sajópálfalán nem kellett kidobolni a kisbírónak, hogy megérkeztünk. Megszagolták azt kedves honfitársaim azon nyomban, ahogy letettük a cókómókunkat anyám házának földes padlójára. Úgy jöttek, mint tót a vadkörtere. Elnézésüket kell kérnem ezért a célzásért. En otthon most se ösmerem a nemzetiségi gyűlölködést. Nem is azért mondom, de tény, hogy alig győztem cérnával. Otthon szépen megszötték a háziszötteseiket, vagy lenből, vagy kenderből. A süketnéma szabó, egy odavaló parasztnak egyetlen gyereke kiszabta a nadrágokat. Én meg varrhattam látástól vakulásig. Annyi nadrágot varrattak velem, hogy azt kimondani sem tudom. Hogy létezett ennyi nadrág nélküli ember, abban a kis faluban, máig se értem! Nem törődtek avval, milyen a formája, van-e fenéke, vagy fölbuggyosodik, hosszú, vagy rövid. Csak egymásra kellett varrni az elejét, meg a hátát, oszt jóisten! Nem érdekelte őket a külsőség. De hát az nem is rám, hanem a szabóra tartozott. Én csak varrtam, varrogattam, hogy késő este, amikor abba hagytam, alig láttam. Nem zavarta őket. Inkább foglalkoztak addig a gyerekekkel. Hozták a finom ebédre, vacsorára valót, ittuk a finom falusi tejet, nem ezt a mai, zacskóba töltött felvizezett mütejet, amit manapság adnak az embernek, de nem ám. Az még igazi tehéntej volt. Benne az összes vitaminnal, amiről ma annyit reklámoznak. Földijeim úgy gondolták, el ne repüljünk, ha egyszer hazajöttünk. Lássuk, mennyire szeretnek minket. Még a gyerekeim is járhattak volna Miskolcra iskolába, ahogyan én jártam a varrodába. De hiába minden. Egyszer csak a szeretet is elkezd terhessé válni. Álomban nadrágot varrtam kutyára-macskára, reggel csuromvizesen ébredtem. A gyerekeim nem értették, miért vagyok olyan, mint akinek a kutya megette az ebédjét! Kérdezték szegények: anyu, fáj valami? Anyu, beteg vagy? Az utolsó lökést a bátyám levele adta meg. Értesített bennünket, hogy ők életben maradtak. Ha mi is, ahhoz sok szerencsét kíván és ha eszünk van, nem maradunk ebben a mai világban a bizonytalan falusi körülmények között. A fővárosban sokkal több a lehetőség a megélhetésre, még szaszanovista (sic) is lehet belőlem, a gyerekeim is magasabb iskolába járhatnak, mint vidéken. Nem szabad elszalasztani a kedvező alkalmat. Majd ők segítenek beilleszkedni. Csak menjünk föl. Ígéri, nem bánjuk meg. Eszembe jutott, hallottam én már ehhez hasonlót nem is olyan régen, de úgy tettem, mintha arra a fülemre süket lennék. Csak az dolgozott bennem, a hidegrázás kerülget a sok nadrág nélküli honfitársamtól. Bár ma bolondnak néznek, jól tudom. Otthagytam a munkát, a biztos megélhetést egy bizonytalan ígéretért. Gyerekeimre nem gondoltam. Micsoda felelőtlenség! Lehet, hogy igazuk van, mi mégis otthagytunk csapat-papot a rengeteg varrniával együtt, még az ajtófélfától se köszöntünk el, máris megérkeztünk Pestre, a Keleti-pályaudvarra.

Falusi csöndünkéből belecsöppentünk a városi zajba, forgalomba, tülekedésbe. Akkor egy kicsit nagyon elkapott a félsz. Na, most itt mihez kezdek? Hova leszek egyre csak növekvő gyermekeimmel? Úgy látszik, tényleg nagyon könnyelmű anya vagyok! Nem baj, majd a bátyám segíteni fog. Ő nem hagy cserben. Hát, cserben nem is hagyott. Csak két dolgot nem tudott biz-

tosítani: munkát, meg lakást. Nekem kell kiharcolnom, magyarázta. Ma ilyen világban élünk, ma ilyen világban élünk! – ismételve, mint a papagáj. Én nagyon megköszöntem a hozzánk való jóságát. Ekkora jóindulat láttán még egy könnycseppet se tudtam kidörzsölni a szememből. Inkább valami isten tudja honnét jött csakazértis állt belém. Ne félj, megleszünk mi nélküled is! Elmenekültünk a nadrágvarrás elől, itt Pesten meg mi maradtunk ing és gatyá nélkül. Azaz minden más nélkül. Csak az maradt a mienk, ami rajtunk volt, meg néhány csomag. Nem is hibáztatom a bátyámat. Én vagyok az oka, minek fogadtam el ajánlatát? Csak megmondhattam volna otthon is: most aztán már elég a nadrágból, inget is hozzanak! Vagy talán a szúrós tű zavart, mert arra emlékeztetett, ami annak előtte tönkre szúrta az ujjamat? Mit tudom én, most már magamat csak nem fogom szidni! Attól semmivel sem lesz jobb semmi! A húgom tanácsára aztán beköltöztünk Csillaghegyen Galamboséknál egy mosókonyhába. Nem lakásra tervezték ugyan, de vég-szükségben voltunk. Tettünk bele egy kis vaskályhát, Galamboséktól kaptuk. Aztán már csak rajtunk múlt, hogy úgy is éreztük magunkat benne, mint egy galambdúcbán.

Repülni nem tudtunk, így aztán csak állóhelyünk maradt benne... Ha az egyikünk le akart ülni, a másik kettőnek ki kellett menni. Ha valaki üres szellemeskedéssel akarja kiütni éliből a dolgot, annak ajánlom, próbálja ki, milyen hihetetlenül gyorsan nő két olyan fiúgyermek, mint amilyen nekem volt. Szegény férjem – ott maradt a háborúban –, be se fért volna.

A csepeli Lőszergyártól kaptam valami végkielégítés-félét. De a Vöröshadsereg pénze lett. Nem sokkal ért többet, mint például a halpénz... Bár a nevében benne van a pénz mindkettőnek. Egész szatyorraivalót kellett elvinnünk belőle, hogy kapjunk érte egy doboz gyufát. A Dunába robbantott hidak miatt még a víz se tudta, merre folyjon... Egészen a HÉV-megállóig elvitte ladikban tekenőben az embereket. Még szerencse, hogy a Rókahegyre már nem volt ereje fölmászni. Még a víz se tud sokáig fölfelé folyni. Lassan-lassan visszatért volna az élet a maga medrébe. Hanem egyszer csak megérkezett a párt, és Rákosi, Sztálin, Lenin, meg csak a jóisten tudja, még kicsoda. Ehhez én nem szólhatok hozzá. Nincs iskolám hozzá. Sohasem voltam párttag. Annyi viszont teljesen világos lett előttem, hogy a varrás helyett valami más pályát kell választanom itt Pesten. Nem volt nehéz rájönnöm még az én nehéz fejemmel sem, ebben a kommunizmusban még a párttitkároknak se telik mosógépre, amiről akkor még nem is álmodtunk. A ruha mindenkin piszkolódik, a lakás szintugyanúgy. Ebből következett tehát, hogy munkanélküliségtől nem kell félnem.

Anyám nem vette meg nekem a ruhámat. Elküldött Négyesinél aratni. Nem ijedtem hát meg a kétkezi munkától, bár tudom, többre termettem, az én nagy eszemmel mást érdemeltem. Mégsem estem kétségbe, még a mosókonyhában se. De mit tehetett, aki nem bírta, vagy szégyellte az ilyen foglalatosságot? Belépett a pártba. Mást nem tehetett. Akkor egyszeriben minden lehetett bőséges, de megszabták, hova mehet, hova nem illik, mit mondhat, mikor tapsolhat, mikor nem! Nahát, erre nekem nem volt szükségem. Nekem ne írja elő senki, hova mehetek, hova nem. Majd én tudom, mikor van a nagymise. Ha jónak látom, elmegyek, ha meg nem akarózik,

akkor kötéllel se húzzanak már oda, mert még olyat találnék mondani, hogy magam is röstelném.

Egyszer, jó pár évvel ezelőtt hazalátogattam. Még éltek a rokonok, ismerősök, akik elől oly csúnyán elszöktünk annak idején. Kérdezték, hogy vagyunk, mit csinálunk? – Ha van pénzünk, vásárolunk, ha nincs, akkor nem veszünk semmit – mondtam nekik. Nem kellett sokat faggatnom őket, hogy megtudjam, a parasztnak semmije sem maradt. A párt és Rákosi mind elvitte, a földdel meg az állatokkal együtt. Egyik rokonom, mint annyi más nem rokon, nem bírta földolgozni magában, ahogyan ma mondanák, hogy elvitték a gyönyörű lovait. Hiszen a ló volt régen a gazda szemefénye, büszkesége, ölni tudott volna értük mindegyik, de mindenképpen lenézni azt, akinek nem volt, vagy gyöngébb, kevésbé szép kiállítású lova volt. Évekig sínylődött. Hirtelenjében gondolt egyet, már vághatták is le a kenderkötélről. Édesanyám az ő édesanyjától örökölt vagy 9–10 hold földet. Abból egyet-kettőt eladogatott. Aztán már nem bírta megművelni a kora miatt. Mondták neki, lépjen be a tsz-be. Azt azonban ő nem tette. Egyik nap eljött a bíró. Odatolt valami papirost anyám elé, még azt is megmutatta, hol írja alá. Anyám azt hitte, valami hivatalos formáság az egész, hogy a tanácsi dolgozóknak is legyen valami munkájuk, nekik is meg kell dolgozniuk a fizetésükért – aláírta. Nem tudta szegény, hogy azt írja alá, hogy az államnak ajándékozza a földjét. Akkor sült csak ki a gyalázat, amikor el akarta adni. Az állam földjét eladni? Ki hallott még ilyet? Még jó, hogy nem pirongatták meg, ugyan hova nézett a gyerekszobája? Ajándékot visszakérni, eladni? Még ilyet? Hogy ezek a földéhes parasztnak mire nem képesek? Nyugdíjat se kapott. Úgy kellett neki, minek ment hozzá a maszek kovácshoz?

Nekem aztán végleg semmi se maradt. Az egyik húgom megpróbált utánajárni, amikor mindenkit kárpótolni akartak, akitől elvették, ami az övé volt. Természetesen se híre, se hamva nem volt anyám földjének. Ennivalónk még csak akadt. De terített asztal soha. Hogyan is lehetne terített asztalnak nevezni a zacskóból a tüpörtyút, újságpapíron a kenyeret? Szombaton meg vasárnap a férfiakkal teljesen egyenjogúan mehettem dolgozni, ha azt akartam, hogy a gyerekeimnek legyen cipője, ruhája. A gyógyszerész úrral a szőnyeget vasárnap poroltam. 10 óraker elszaladtunk templomba. Etuka főzte az ebédet a négy gyerekre. Belőlük kettő az enyém volt. A nagyobbik fiam nehezebben viselte már akkor is az élet nehézségeit. – Anyu, megint nem lesz új ruhám húsvétra – rimázkodott szegény. – Ne sírj, kisfiam! Lesz új ruhád, nyugodj meg! Bementem a ruhaüzletbe. Kifizettem a két ruha felét. A többit majd fizetéskor. El is tették szépen a két ruhát a gyerekeknek. A nagyobbik fiam már aludni se tudott. Anyu, ugye Jézus nagyon szerette a szegényeket? – Hogy jut ilyesmi eszedbe, kisfiam? – Nagyon sokat teremtet belőlük. – Hidd el végre, kisfiam, ha én mondom neked, lesz ruhád, csak légy egy kicsit türelemmel. Megkaptam a fizetésemet. Elmentem a ruházati boltba. Kifizettem a hátralevő részt. Megkaptam a ruhákat. Lett is nagy öröm a galambdúcban. A gyerekek elvégezték az általános iskolát. A kisebbik átment Rómaifürdőre a Mezőgazdasági Gépgyárba dolgozni. A nagyobbik gépkocsivezető lett az angyalföldi Akkumulátorgyárban. Most már hárman ke-restünk. Vasárnap is kifőtt tésztával, hús nélkül, meg egy lottónyereménnyel

kibőjtöttük az új lakást. Bútorok bele a vasárnapi különmunkámból kerültek. Később nekem is meglett a külön lakásom, meg a gyerekeknek is. Mindenkinek megvan a maga rossz oldala, minnek kerülgetnénk. Ők is élnek a maguk életét, 83 éves koromra én is az enyémet. Nem panaszkodhatom rájuk, nagyon jó gyerekek. Telefonon beszélgetünk egymással. A nagyobbik fiamhoz szép időben gyakran kijárok. Dunakeszin lakik. A kertjében mindig talállok valami gereblyézni valót. Már csak egy van hátra nekem. A sírkövemre rávésetem, amivel kiérdemeltem életem jutalmát, 10 000 forintos nyugdíjamat, a mosószappant, meg a fatekenőt. A lány esővizet majd a jóisten adja hozzá.

Sándor

– Születtem 1915. január 18-án Vácott. Szőlő, ló, tehén, sertés, baromfi, pulyka, meg még kanárimadár is előfordult nálunk. Tízévesen a lábamat két ló törte el, szerencsére nemcsak az ebcsontról forr be, hanem az enyém is beforr. Szerettem rajzolni. Például négyesfogatot, a nő éppen bújik ki a fürdőkádból. A lakónkat rajzoltam le. Annyira sikerült, hogy magára ismert. Apám megmutatta a rajzaimat a tanítónak, az meg az úrigyerekeknek. – Nézzétek csak, mit tud ez a parasztfiú! Apám további érdeklődésére, hogy taníttasson-e vagy sem, azt felelte: – Nézd, Pista, ne írsd be sehova a gyerekedet. Mi lenne, ha minden paraszt elmenne úriembernek, rajzolóknak, festőnek? Ki fogná meg az ekeszarvát? Az úrigyerekek se megy el parasztnak, mert nem ért hozzá, nincs kedve hozzá! Maradjon csak parasztnak, aki parasztnak született! Apám ezt olyan magától értetődőnek vette, mint a két-szerkettőt. Van is igazság a tanító beszédében. Minek kinlódna valaki avval, amihez nincs kedve, amit nem szeret, amihez nem ért? Nekem jobban tetszett a paraszti munka, meg az állatokkal való foglalkozás. Még ma sem bánom, hogy akkor így választottam. Úgyse sok idő maradt nekem a tanulásra. Gazdag parasztnak voltunk, kapálnom kellett, ahogy meg tudtam fogni a kapa nyelét. Négy-öt napszamos dolgozott nálunk. Azokra kellett ügyelnem. Különben szépen elaludták volna a dologidőt. Így meg, hogy látták, én is ott kapálok velük, nem merték megtenni. Apám mindig kijelölt nekem egy darab földet, azt kellett bekapálnom. Éppen úgy, mint egy felnőttnek. Oda hallatszott a gyár dudája. Már mentek is ebédelni, szalonnát pirítani. Amit meghagytak a sor végén, azt nekem kellett befejezni. Én természetesen nem napszamban dolgoztam, hiszen a magunkét kapáltam. Mondhatom, sokszor többet dolgoztam, mint a napszamosok pénzért. Hozzászóktam a munkához elég korán. Reggel megittam a nagybegré kávé, nagy karaj kenyérral. Délre hoztak valami ebédet, mikor tésztát, mikor gulyást. Estére értem haza. Földünk fél óra járásra volt a várostól. Otthon még elláttam a teheneket, egyéb állatokat. Rájöttem, gazdagnak se jó lenni. Jöttek tejért – A pénzt majd csak szombaton kapod, úgylis gazdagok vagytok! – mondták. Hát – gondoltam magamban –, ezért mosom a tehén tőgyét, még ki se fizeti a tej árát? Apám kocsmájában meg, láttam, egyébként komoly emberek, ha rájuk jön a boldondja, isznak egy hétig, nem mennek dolgozni. A hentes nemegyszer a henteslegények támogatták haza, úgy berúgott. Ha meg nem jöttek érte, ott

aludt a kerthelyiségben, vagy egyenesen a kertben. Nyáron nem kellett a megfagyástól félnie. Ahogy felérezett, folytatta az ivást. Hiába, én már csak ilyen iskolákban tanultam.

Apám az első honvéd huszárezrednél szolgált. Kék mentében, sarkantyús csizmában, piros nadrágban jártak annak idején a huszárok. Apám, amikor hazajött eltávozásra, a szabadidejét arra fordította, hogy belebolondult a leggazdagabb paraszt lányába, el is vette feleségül. Leszerelése után először fuvarozással kezdte, aztán kocsmát nyitott. Anyám 12 éves koromban, 1927-ben meghalt. Apám ezért búnak eresztette a fejét, mintha legalább is az ő anyja halt volna meg, nem is az enyém. Eljárt kocsmázni a városba. A saját vendéglőjébe meg hozta a barátait. – Mit isztok, mit isztok? – Nincs pénzünk, Pista! – Ne törődjeteK semmivel! – Adj nekik, gyerek! Ez utóbbi én voltam. Nem sokáig kellett figyelnem, hogy valami nagy hibát föl ne fedezzek a barátok viselkedésében. Ezt ki is mondtam, körülbelül így: – Ne adjunk nekik, mert nem adják meg! – Majd a saját házában parancsolhatsz! Amíg az én kenyere met eszed, én mondom meg, hogy mit csinálj! Szabályosan ránk jártak. Nem egy volt, aki 5 liter bort is elvitt, csak úgy, jóbarátságból. Apám vetetett velem egy füzetet. Az lett a hitelkönyv. Abba kellett beírnom, ki mivel tartozik! Soha senki se fizette ki a tartozását. Amikor pénzük volt, inkább elmentek más kocsmába inni, csak hogy ne keljen kifizetniük, amit hitelben elvittek tőlünk. Apám csúnyán ráfizetett az adakozó kedvére. Ott álltunk adótartozással, elárvereztek mindenünket. A vendéglő adóját éppen úgy megitták hitelben, mint a házukét. Csak annyi pénzünk maradt, hogy Újpesten, a gróf Károlyi-uradalomnak a Váci útra eső részén vettünk egy telket. Ott működött a mész-homok téglagyár. Homokot meg meszet kevertek össze, szabályosan megfőzték, és mint fehér téglát eladták. Az angol-magyar bank parcellázta ott a telkeket. Szerencsénk volt, hogy részletfizetést is elfogadtak. Ez 1936-ban történt. 50 pengős részletekben kellett visszafizetni a kölcsönt. Apám mind a három lovunkat eladta, hogy tudjunk téglát venni. Mikor még csak félig állt a ház, észrevettük, hogy lopják a téglát. Apám kinn aludt őrizni novemberben. Megfázott, kórházba szállították. Ott is halt meg. Újpesten temették.

Nekem meggyűtt a behívó katonáékhoz. Tíz napra két pengő zsoldot kaptam, 6 pengőt egy hónapra. Abból nem tudtam törleszteni a részleteket. Írtam az újpesti polgármesternek, helyezze el a testvéreimet – mind kisebbek voltak nálam –, nehogy elzülljenek! El is helyezte őket ott helyben, a Pannónia Báránýbőrnemesítő Gyárban. Ez a következőképpen történt: a géppel lenyírt gyapjúra tigris-, meg leopárdmintát nyomattak rá. Ezért nevezték báránýbőrnemesítőnek a gyárat. Se tigris, se leopárdot nem látott se a gyapjú, se a báráný, de így mindjárt jobban vették. A katonaságból Losoncon szereltem le. 1939-ben Párkánýnál mentünk át a hídon, amikor a felvidék visszatért. A nép meg kiabálta, éljen a magyar hadsereg! 1940-ben is behívtak. Akkor már mint tartalékos. Bevagoníroztak Szatmárnémetibe. Akkor meg erdélybe mentünk. Erdély is visszatért. Igaz, nem sokáig maradt. De ez már a politikusokra tartozik. 1943-ban vadőrnek álltam a Fehér megyei Nővénynemesítő Társaságnál. Utána Dunaadony Cicolapusztára kerültem, 9000 holdas gazdaságba. Ott esett meg, hogy cséplés előtt az asztag mellett az

öreg gróf szivarra akart gyújtani. Én nem ismertem őt, féltettem a gabonát, rászóltam, hogy itt tilos a dohányzás. Nem haragudott meg érte. Onnét aztán Kállayhoz mentem Ruszinszkóba, szintén vadörnek. A rahói erdőgazdaság szép magas hegyek között terült el. Onnét Tiszabogdányba kerültem. Amikor Pesten jártak, kérdezték tőlem, hogy vagyok? – Drága az élet – mondtam nekik. Pesten egy féldeci 20 fillér, ott meg 60 fillért is elkérnek érte. Budavár ostrománál is ott voltam. Bementem Pestre '45 decemberében. Nem akarták továbbengedni a vonatot. Vácot már körülvették az oroszok. Pesten maradtam. Beálltam Angyalföldön kocsisnak. Egészen addig fuvaroztam, amíg le nem bombázták a lovaimat. Lisztet hordtam a katonai sütödébe. A liszt a találattól mind szerterepült, mintha segíteni akarna a hónak, hogy még fehérebb legyen. A két ló ott feküdt döglötten, liszttel bepanírozva, mintha valami ökörsütésre lennének előkészítve – ha nincs ökör, ló is jó. A népek valahogy éppen így gondolkoztak. Jöttek, mint valami ingyen húsosztásra. A bőr már rá is fagyott a lovakra, megnyúzni sem volt idő. Faragták, nyesztelték a húst, amivel érték, a Vilmos császár úton. Csak a patákat hagyták meg. Én elgyalogoltam Angyalföldre. Elmondtam a gazdának, mi történt. Ha nem hiszi, jöjjön el, nézze meg, de siessen, mert mire odaér, nem sokat talál a lovaiból. Átmentem Budára, a Lövház utca 16-ban kaptam szállást, amíg az oroszok be nem jöttek.

A Rózsadombon az ágyúk le voltak takarva álcázás céljából fehér lepedővel. Körülöttük lovak, öszvérek kóboroltak. Éjjel mint kísértetek járkáltak az utcán. Soványak voltak, meg lehetett számolni a bordáikat. Rossz volt rájuk nézni. Amikor bejöttek az oroszok, engem is elkaptak. Géppisztolyos katonák kísérték engem és még sok más Solymár felé. Egyszer csak hirtelen eszembe jutott valami. A gondolatot tett követte, de azonnyomban. Az útszéli kazlak közé ugrottam. A katonák lődöztek, mint a hejderménkű, de nem találtak el, mert a kazlak megvédték. Elhaladt a menetoszlop. Befutottam egy közeli házba. Nem mondtam meg nekik, hogy katonaszökevény vagyok, nehogy megrémüljenek. Azt mondtam nekik, hogy a budai vár ostrománál voltam, de elesett az is. Kérdezték, hova megyek. Mondtam, Vácra! Látták, éhes vagyok. Adtak gombócot. Jól belaktam gombócból. Solymárról továbbálltam. Átmentem a Duna jegén. Egy kerítésléccel tapogattam, hol laza nagyon, be ne csússzak a jég alá. Pontonhidat is vertek már. De persze, nem voltam bolond arra menni, igazolvány nélkül. Amikor átértem Újpestre, gyalog indultam Vácnak. Egy orosz katonai autó fölvelt. Solymáron azt tanácsolták, csak annyit mondjak, ha oroszokkal hoz össze a sors, hogy robot. Hát én mondtam is nekik. Mit értettek, mit sem, tény, hogy Vácot bedugták a váci siketnémák intézetébe, ami akkor rabkórház volt. Ott van a városházával szemben. Udvari munkásként fát vágtam. Kaptam igazolványt, és enni is adtak. Én megintcsak gondoltam egyet, de most nem lett kettő belőle. Beszöktem Pestre, hátha el tudok fogni a kóborgó lovak közül egyet. Bármenyire sovány is. Majd fölerősödik nálam. Hadd legyen nekem is valami hasznom ebből a háborúból! Hát a végén én lettem a ló, engem fogtak meg. Vittek is orosz fogságba Gödöllőre. Pár hónapig a premontriek gimnáziumában aludtunk, ahol most az Agráregyetem van. Onnét Ceglédre vittek. Ott ért április 4-e híre. Fölzabadult Budapest. Minket azért biztonság kedvéért

továbbvittek a Brassói-havasok közé. 1949-ben jöttem haza Körösmezőről, Ruszinszónak is hívták azt a részt, ma meg Kárpátukrajnának. Hazafele jövet Máramarosszigeten is időztem. Onnét jöttem haza Debrecenbe. Ott még Rákosival is kezet fogtam, nemcsak én, a többiek is. Kis, kerekkepű, mosolygós emberke volt. Mindenkinnek azt mondta: Rákosi vagyok. Kaptunk 20 forintot, meg utazási engedélyt. Hazaérkezésem után elmentem Dobihoz. Ő is ugyanott volt fogságban, mint én, csak őt hazahozták miniszterelnöknek. A Kunffy Zsigmond utcában találtam rá az irodájára, Óbudán.

– Mit keres itt? – kérdezte a portás.
– Dobit keresem. Nagy főnök az!
– Honnan tudja?
– Együtt voltunk fogságban, csak őt hazahozták miniszternek, vagy minnek.

– Menjen, ahova akar, mert nincs itt!
– Mégis, hova menjek?
– Menjen a hadifogoly-gondozóba!

Még hallani se akarok róla. Nemhogy odamenni! Én nem hagyom gondoztatni magamat!

Egyszer csak megáll egy fényes, nagy kocsi, mit tudom is én, miféle csajka. Kiszáll belőle Dobi. Szervusz – mondom neki. Kezet fogunk. A portásnak a lélegzete is elállt. Dobi azt ajánlotta nekem, hogy maradjak ott vele a hivatalban. – Én nem tanultam ezt a miniszterelnöki munkát, nem értek hozzá! Azt mondta, ne törődjek semmivel. Vannak itt tanult emberek is. Annyi lenne az egész munkám, hogy helyettesíteném őt. Ha jönne valaki, keresné, megmondanám neki, hol van, házon kívül, ez-az, meg ilyesmi! De ha ez nem tetszik, mondjam meg, mit akarok. Meg is mondtam, hogy vadőr meg erdész szeretnék lenni, mint azelőtt. Elkérte a címetem. Bemondtam az öcsém címét Vácon, a kultúrház mellett. Már éppen kezdtem elunni a várást, amikor szokásom szerint éppen kinn voltam fürödni a Dunán. Kifeküdtem a jó meleg homokra, el is aludtam. Arra ébredtem, hogy ráncigálják a vállamat. – Sanyi, Sanyi, gyere gyorsan! Kérdezem, mi van? – Fölvettek vadőrnek Királyrétre! Szokolya-Királyrét, 20-as számú vadrezervátum. Az irodában kaptam egy papírt egy hónap próbaidőre. Ha nekem nem tetszik a hely, otthagyhatom, de ha nekik nem tetszik a munkám, fölmondhatnak. De hát én se hagytam ott az erdőt, ők se mondtak föl nekem. 1951-ig őriztem a vadakat, 9600 holdon. Katalinpuszta is hozzá tartozott. Egy nap be se lehetett járni. Minden nap másfele mentem, más területet kerestem fel. Figyeltem, mi újság, mit csinálnak az őzek, szarvasok, vaddisznók, no meg a vadorzók. Először azt se tudtam, hol kezdődik az én járásom, hol kezdődik a másé. Az erdészek mutogatták meg. Segítenem kellett nekik a fakitermelésben is. A kivágott fára számot írtam. Megmértem, hány centiméter átmérőjű. Az erdész írta, én meg ütöttem a korongot. Telt-múlt az idő, a végén odajutottunk, hogy nem adnak fizetést. Azt mondták: racionalizálás. Vegyem tudomásul, hogy nem kapok fizetést. Az újbóli miétre azt felelték, nincs rá keret. Beosztottak rakodómunkásnak. Vagonba, lovaskocsiba fát rakodtunk, emelődaru nélkül. Két farönköt nekidöntöttünk a kocsinak, azon görgöttük föl a fatörzseket. Ügyesen kellett fogni, vissza ne jöjjön, mert hamar lábtörés

lehetett volna belőle. Ilyen körülmények között elmentem az erdészettől. Szétosztottuk az örökséget az öcsémmel. Annak rám eső részéből vettem egy kis házat Verőcén. Elkezdtem gyűjteni a papírt, vasat, rongyot. A MÉH-telep akkor nemrég nyílt meg Vácon. A Pártház mellett, a Szódagyárból lett. Az örökségből még lovakra is futotta. Így aztán a MÉH örökös szállítója lettem.

Öten voltunk testvérek, mind az öt fiú. Pista elesett a fronton. Gyurka most halt meg pár éve, Endre hét évvel fiatalabb. Mégis mindenki őt tartotta idősebbnek. Több mint negyven évig volt gyári munkás. Egészen korán megöszült. Beszívta az egészségtelen gyári port. A régi közmondás is azt mondja: a gyári munkás önkéntes rab, élvezi a Nap sugarát a gyár börtönablakain át. A paraszt meg járkál a mezőn, beszívja a jó levegőt, a pacsirta énekel felette, és ezért vannak 90 éves parasztok is. Jó levegőn járni, ez az élet titka. A gyári munkát nyugdíj reményében vállalják az emberek, de nem törődnek vele, hogy belerokkannak. Elég nekik, hogy vasárnap ünneplőbe öltözhetnek. Vasalt nadrág, lakkcipő, taknyos orr! Elérte a hatvanat, megrogyott, mint az öt éves terv. Én csak a fogságban dolgoztam vasöntődében. Aztán rakodó-munkásként a központi raktárban.

Az örökségből vett házamban harminc évig laktam. Gyűjtöttem a vasat, papírt, rongyot, ahogyan már mondtam. Abból tartottam fönn magamat, meg az állataimat, mert azok mindig voltak nekem. Szamarat is tartottam. Azt mondja egyszer nekem a könyvtárosnő, a tanácselnök lánya: – Sándor, ne adja el a szamarát, a filmezők igényt tartanak rá! – Nekem nem sürgős eladni – válaszoltam. Hadd maradjon a szelíd jószág. Nem rúgott, nem harapott. Lustaságáról beszélhetnék, de nem bántott az senkit. Az erdészethez már csak nős embereket vettek föl. Nekem ahhoz sem volt szerencsém. Még amikor a házamat vettem, találtam egy nőt, ott pityergett a buszmegállóban a padon. Teljesen össze volt fagyva. – Miért sírsz? – kérdeztem. – Nincs otthonom, nincs hova mennem! – No, én meg magam vagyok, gyere hozzám, elférünk! Kilenc évig kitartott mellettem. Lett tőle egy gyerekem is. Most tanító Abonyban, meg szobrász.

Egyszer hazalátogatott az amerikai nagybácsikám a feleségével. A váci fegyházzal szemben, Juliska néninél szálltak meg. Kék Forddal jöttek. Nekem se kellett több, elhatároztam, meglátogatom ezt a távoli rokonomat. Igaz is, hiszen Amerikából jött. Amerika meg igen messze van Magyarországtól. Ajándékba vittem neki egy kis göndörszörű puli kutyát, hadd örüljön neki. Bemegyek, köszönök: szerbusz, rokon! Éppen ebédeltek. Azt mondja nekem: Eridj innen! Ne vedd el az étvágyamat. Úgy mentem el onnan, mint akit farbarúgtak. A puli kedves, hűséges ajándék, de nem kellett neki, nem szerette az állatot. Bezzeg enni azt szeretett, szabályosan csurgott le kétfelől a szája szélén a turóscsusza. Visszamentek Amerikába. Nekem csak a lenézésük maradt. A tanácselnökötől mégis megtudtam évek múlva valamit.

Megtudtam, hogy az amerikai nagybácsim, aki úgy megszegyenített engem, rám hagyott 40 000 dollárt. Viccnek képzelhetik sokan, pedig nem az. Utánajártam. Bementem a Magyar Nemzeti Bankba a Szabadság térre. Aranyozott szalag a portás sapkáján. Elmondom, mi járatban vagyok. – Szívjon el egy szivart, mindjárt utánanézek. A szivaromat már rég elszívtam, mire

visszajött. – Maga szabad ember akar lenni? – kérdezte. – Igen! – Akkor ne keresse a küldeményt! Már államosítva van.

A Tápiógyörgyei Szociális Otthonban 1984. július 26-tól lakom. Azért kerültem ide, helyesebben azért dugtak ide be, mert megmondtam az igazat. Azt nem szereti senki, még a vezetők sem. Azt találtam javasolni a tanácselnöknek, hogy nem kell annyi bürokratát foglalkoztatni, két ilyen kis községben. Egyesíteni kellene Verőcét Kismarossal. Ez sok embernek nem tetszett. Keresték az alkalmat, amikor belémköthetnek, amikor csapdába ejthetnek. Találtak is okot, hogy kitörjék a nyakamat. A szomszédok följelentettek, hogy az állataimtól nem tudnak aludni, bűdösek, zajosak, rájuk szállnak a legyek a trágyadombról. Megfenyegettek, hogy a rendőrökkel vitetnek el, ha nem hagyom abba az állattartást, az üdülővezetben. Ki is jöttek a rendőrök, semmit se tudtak tenni. Hogy én vasvillával fenyegettem őket, az mese. Akkor a tanácselnök a sok biztató följelentés betetőzésére kitalálta, hogy a házam életveszélyes, romos, nem illik a Dunakanyarba, le kell bontani. Le is bontották, engem meg beutaltak ide. Itt együtt élek az elmebetegekkel. Néha nagyon nehéz velük. Elkezdenek nevetni, és nem hagyják abba, vagy olyan hangokat adnak ki, mint a kutyaugatás. Az itteni nővérekre semmi panaszm sincs. Sőt, inkább csodálom őket, hogy bírják ezt a munkát. Még elismerésben is volt részem. Meghallották a híremet. Rám bízta a sertéslelep vezetését. 80–100 állatot ettettem, gondoztam, fialtattam. Kaptam fizetésül 3000 forintot. Nemrégén csúnyán elestem. Fölsértettem a térdemet. Én meg, oda se neki, fölültem a biciklire, hogy még visszaérjek ebédre. Hát amint beértem a kapun, éreztem, nem bírok leszállni a bicikliről, úgy megdagadt a lábam. Mindjárt észrevették, hogy valami bajom van. Jöttek, lesegítettek a nyeregből. Kenegették, kötözgették, már úgy elmúlt, észre se lehet venni. Azóta már onnan is nyugdíjba mentem. Így élek itt. Vagy 10 éve ki se dugtam az orromat a faluból, legfeljebb a faluban bóklászok, szeretek beszélgetni a barátaimmal. Néha-néha meglátogat a fiam. A múltkor az unokámat is láthatam. Milyen kis csöppség! De hiszen így kezdtem én is. A befejezés se várat már sokat magára.

Gyula

– 1916 januárjában születtem, még a Monarchia Magyarországon, a felvidéki Nemespanon. Ma Szlovákiához tartozik, a Trianon idején Csehszlovákiának adták. Akkor mindössze két-három éves gyerek lehettem, én az egészet ésszel még föl nem fogtam. Annyira emlékszem, hogy idegen katonák táboroztak nálunk az udvaron. Gömbölyű csajkából ebédeltek. Ott járkáltam közöttük. De azt se tudtam, milyen katonák. Később tudtam meg, hogy azok már a csehszlovák hadsereg tagjai voltak. Akkor még lehetett utazni. 1918-ban ezt a lehetőséget ki is használtuk. Eljöttünk Újpestre. Különféle albérletekben laktunk. Anyám alkalmi munkás volt egy étteremben, apám borbély. Ingyenkonyhán, lókolbászon éltünk. Újpesten az úgynevezett barakktelep eredetileg katonai lőszerraktárnak készült. A háborús évek alatt építették fából. Ezeket alakították át tömeglakásokká. Szoba-konyhás volt mindegyik.

A menekülteket, meg a hajléktalan szegényembereket ott helyezték el. De lakott ott még katonatiszt is, postás, zongoratanárnő, géplakatos, hajószerelő, cigány és nem cigány. A cigányok közül a zenészek meg a kovácsok, összesen körülbelül 400–500 ember. Érdekes, hogy ott a cigányok és a magyarok veszekedés nélkül éltek egymás mellett. Cigánygyerekekkel jártam együtt iskolába. A szomszédaink cigányok voltak. Vagy 20 évig laktunk ott. A 20 év alatt alig tudnék valami rosszpontot összegyűjteni velük kapcsolatban. A cigányoknak is mindig volt munkájuk. Akkor még a nagy gyárak kovácsolt árut nem készítettek. A cigányok meg nagyon ügyesen csináltak mindenféle kovácsolt árut: szöget, patkószöget ácskapcsot stb. A muzsikusi cigányok meg a különféle vendéglőkben találtak munkát. Abban az időben már az is nagy dolognak számított, ha megengedték a vendéglősök, hogy a cigányok zenélhessenek, bár a legtöbb fizetést adni ezért nem tudott. Kaptak vacsorát, meg azt, amit összetányéroztak. A 400 ember fele cigány, a fele meg szlovákiából menekült magyar volt. Szépen megvoltunk egymás mellett. A menekültek meg csak jöttek, minden mennyiségben. Mire ötéves lettem, a hatóságok még a szoba-konyhás lakásokat is megcsonkították. A konyhába idegent telepítettek, az addigi lakónak csak a szoba maradt. Ez aztán sok bajt és vizsályt okozott. Mert úgy élni nem lehet, hogy a konyhában más lakik. A mi konyhánkba betelepítettek egy cigányasszonyt a lányával. A néni lehetett úgy hatvan év körüli, a lánya húszéves. Papa nem jött. Még a nevükre is emlékszem: Fazekaséknak hívták őket. A lány neve Fazekas Mariska. Az iskola már akkor is szeptemberben kezdődött. Nekem jóformán cipőm se volt. Az iskolaszerek közül mindössze egy könyvet kellett beszerezni, egy palavesszőt, palatáblát szivaccsal. Nekem semmim se volt. Se könyvem, se palatáblám, semmim. Valahonnan kaptam egy repedt palatáblát. Azért lehetett rá írni, csak a repedést a palavesszővel mindig át kellett ugrani. A hozánk beutalt Mariskának a valakije szerzett nekem egy olvasókönyvet. De lehetett már karácsony is, vagy január, mire megkaptam. Azt mondta Mariska, hoztam a Gyulusnak egy könyvet, hogy jobban tudjon tanulni. Hát, ami igaz az igaz, a kis Gyulusnak betyárjő feje volt, szót fogadott a tanító néninek, meg úgy általában a szüleinek, és könyv nélkül is kitűnően tanult. Az egész elemi tiszta kitűnővel jártam ki, pedig kezembe se vettem a könyvet. Ahogy vége lett a tanításnak, futottam haza. Otthon ledobtam a táskát, és már mentem is csavarogni a többi gyerekkel. Amit az iskolában a tanító néni magyarázott, azt én mind megjegyeztem.

Anyám, ahogy mondtam már, egy vendéglőben dolgozott, onnan mindig tudott valamit hurkát, kolbászt, miegymást hozni. Nem azt, amit a vendégek meghagytak, odáig azért nem jutottunk. Így nagyban hozzá tudott járulni ennivalónk előteremtéséhez. Apám a borbélyással elég gyöngén keresett. Akkoriban a borbélysegédek is úgy vették fel, mint a cigányzenészeket. Fizetést nem kaptak. A borraivaló az övük lehetett, a hajvágás ára meg a borbélymesteré.

Mivel jó tanuló voltam, szüleim kinyögték a polgári tandíját is. Akkor már otthon is kellett volna tanulnom, ha nem csavarogtam volna módfelett sokat, így a bizonyítványom csak középezt mutatott. Utána szakmát kellett keresnem. Kérdezték: mi akarok lenni? Nem tudtam. A borbélyüzletben

apám sokféle emberrel összeismerkedett. Hozzá járt egy úgynevezett reszelővágó. Olyan ember, aki a reszelőket készíti. A reszelővágó keresett szakma, legyen reszelővágó! Jól van, leszek reszelővágó, bár fogalmam se volt róla, mi az? Gondoltam, ha megfizetik, akkor jó. De sajnos, mire elérkezett volna szerződéseim ideje, meghalt a mester bácsi. Így aztán nem lehettem reszelővágó. A Váci út 66-ban működött a Watt Elektromotorgyár. Oda fölvettem, el is szerződtem. Ki ajánlotta, már nem tudom. Műszerésztanuló lettem. Motort tekerceseltem és szereltem. Sok nagy szaktudású szakember dolgozott ott, de egy kukkott nem mondtak, nem oktattak, inkább elhallgatták a tudásukat, mintha irigyelnék a tanulóktól. Motort tekerceselni meg nem lehet csak úgy vaktában, innen is ellesve valamit, meg onnan is. A tanonciskolában aztán már szakképzett technikus tanárok foglalkoztak velünk. Egy héten kétszer mentünk a szakmunkás iskolába. Ott aztán lehetett tanulni. Gyakorlatot is tartottunk jól felszerelt műhelyben. Hármasnál többre ennek ellenére se vittem. A szakmunkásvizsgán elégséggel eresztettek át, ami nem azt jelentette, mint a mai elégséges. Megkaptam a szakmunkás-bizonyítványt. Törvény biztosította, hogy 3 hónapig nem lehet elbocsátani a fiatal, felszabadult segédet. 20 fillér órabért kaptunk. Ez legfeljebb a koldusnak felelt meg. Ezért a szakszervezeti bizottság felhívására sztrájkot kezdtünk. Az idősebbek nem támogattak minket. Tizenketten voltunk fiatalok. 10 fillér emelést kértünk. Tudtuk, hogy máshol, például a Lakos és Székelynél 30 fillérral szabadulnak a fiatal segédek. Végül is azért 6 fillért kiharcoltunk, így 26 fillér lett az órabérünk. Újra fölvtettük a munkát, elkezdtünk dolgozni. Tudtam, a 26 fillért sem adják ingyen, igyekeztem nagyon szorgalmasan dolgozni. December 27-én odahívtak a tolóablakhoz. Gyanútlanul, mit sem sejtve odamegyek. Már tolják is ki a fizetésemmel együtt a munkakönyvemet, mint egy kutyának vagy macskának. Bár a kutyának vagy macskának valószínűleg szólnak is valamit, nekem nem mondtak semmit. Tudtam, ki vagyok rúgva, éppen letelt december 27-én a három hónap. Tudtam azt is, honnét fúj a szél. Nem a munkám nem felelt meg, hanem a pofám nem tetszett. Rögtön eszembe jutott két besúgó is, akik csak úgy szívták magukba a szavakat, amikor a sztrájkról beszélgettünk, hogy aztán befújják a főnökségnek. 4 óra már elmúlt. A segédek nagy része elment. Biztató szót senkitől se kaptam. Fölmarkolom, ami az enyém. Útnak indulok a biciklimen Újpestre. Mindig azon jártam, még télen is. – Sebaj, majd lesz valahogy ezután is. Lakásom van, szüleim élnek. Még mindig ott laktunk a barakktelepen, abban az egy szobában. Az is nappal borbélyműhelylé lépett elő, már tudniillik az ablakos fele, a hátsó rész deszkával elválasztva hálósobaként szolgált. A muter ügyesen félre tudott tenni. Még a borbélyüzlet is elég tűrhetően működött. Sőt, mi több, még a barakk gondnokságával is sikerült megegyezni. Építhettünk egy fabódét. Kaptunk hozzá deszkát, még fűteni is lehetett benne. Végre elértük, hogy a borbélyműhely kitelepült a szobából. Az egész szoba a mienk lett, a fater meg a tőlünk 200 méterre levő bódében fogadta a kuncsaftokat. Igaz, két petróleumlámpa világított. Az egyik a tükörnél, a másik a falon. Ha jöttek a vendégek fölcsavarta a kanócot, ha nem jöttek, lecsavarta. Én meg alkalmi munkákat vállaltam.

Az egyik barátom kifutó volt az egyik virágüzletben. Engem is magával

vitt. Ő állandó munkás, én meg a kisegítő! Olyan jól ment nekünk karácsonykor, húsvétkor, meg a közbeeső ünnepeken, hogy napi négy pengőt is megkerestem. A Városház utcában volt a virágüzlet. Onnét vittük szállodákba, elegáns panziókba, megadott címekre. Én mindig hazaadtam a pénzt. Amire szükségem volt, megkaptam, nekem nem kellett a pénz. Legfeljebb annyi kellett, hogy elmenjek 30 fillérért moziba, vagy 60 fillérért tánciskolába, vagy 30 fillérért korcsolyázni. A korcsolya elég rossz emléket idéz. A MÁV Északi Fűtőházában öntötték föl az udvart, de ezzel már gondozott pályának számított, fizetni kellett. A barátaimmal, mint afféle kamaszok, elég duhajan korcsolyáztunk. Fogót játszottunk. A korcsolyámat szíj fogta a cipőmhöz, de a szíj mindig a legjobb pillanatban elszakadt. A lábamról lemaradt a korcsolya. Abban a vad futamban akkorát repültem, mint egy rakéta. Arcommal és a vállammal szántottam végig a jeget. Hallottam, ahogy eltört a vállam, akkorát reccsent, mint a kerítésléc. Az egyik, aki fölsegített, nagy hangon rihegve-röhögve mondta: ugyan már, dehogy törött el, elkapta pont azt a karomat, amelyikre ráestem és szabályszerűen megpörgette. Ropogva tört darabokra a csont. Nem bírtam lelógatni a kezemet. Az újpesti Károly-kórházban tették helyre. Nem tartottak bent. Olyan kötést tettek rá, ami föltartja az ember kezét. Mire hazaértem, lehetett vagy 10 óra. Már mindenki aludt. Én avval a felkötött karral bebujtam a paplan alá és aludtam. A mama reggel elkezdett keltegetni: Gyula, ébresztő, felkelni, munkát keresni, és húzta le rólam a takarót. Korcsolyázásból nem lehet megélni. – Mára nem megyek! – Az nem úgy van, hogy máma nem megyek, tessék fölkelni. – De nem mehetek, mert tegnap eltört a karom, a Károly-kórházban hozták rendbe. A munkanélküli még három hétig jogosult a betegellátásra, így írta elő a törvény. Még nem múlt el három hét. Visszamentem a gyárba beteglapot kérni, hogy a munkaviszonyomat igazolni tudjam. Megint ott álltam a tolóablaknál. Kérdezték az adataimat, anyja neve stb. A volt munkatársak, akikkel együtt dolgoztam, együtt sztrájkoltam, ott mentek el mellett. Senki rám se hederített. Se a fiatalok, se az idősek. Meg nem kérdezte volna egy se: hát magával mi történt? – vagy valami. Pedig nem hiszem, hogy a repülőalakban fölötött karom láthatatlanná tett volna. Akkor irtó nagyot csalódtam az emberekben. Itt tanultam, dolgoztam velük együtt, és azt se mondják: fapapucs? Rájöttem, nem szabad őszintének lenni az emberekhez, mert hülyének néznek. Ugyan a rossz fele azért nem bírtak terelni. Csak oda lyukadtam ki a végén, hogy én ilyen nem tudnék lenni. Amikor már meggyógyult a karom, szezonmunkát vállaltam például a Lakos és Székelynél. Abban az időben villamosították a vasúti kocsikat, már annyiban, hogy villanyfűtést szereltek a kocsikba. A Magyar Elekthermax meg a Lakos és Székely tulajdonképpen egy vállalatnak számított. A Magyar Elekthermax készítette a fűtőkályhákat a kocsikba. Oda fölvettek. Életemben még nem foglalkoztam elektromos kályhával. Ott mégis azt csináltam. Ott már meg is adták a 30 fillér órabért, minden szó nélkül. Amilyen kitűnő tanuló voltam az elemi iskolában, olyan kitűnő műszerészsegéd kezdtem lenni ennél a cégnél. Amikor befejeződött a villanykályhák gyártása, akkor a villanyvasalókhöz, bojlerekhez állítottak. A Lakos és Székelynél galvanizálóműhelyeket is szereltünk. Egy idő múlva onnan is mennem kellett. Alkalmi munkákon dol-

goztam. Amikor megint valami nagyobb rendelést kaptak, visszavettek. Üzentek értem, hogy jöhetek dolgozni. A közti idő három hónapja alatt a Rigó utcai meg a Jókai utcai munkaközvetítőnél vártam a soromra. Egyszer aztán valaki megveregette a vállamat: – Fiatalember, mi a szakmája? – Műszerész! – A lakatos munkához ért?

Értek! – Vasablakokat kellene összeszerelni! Vállalja? – Vállalom! – Jöj-jön velem! Nem is kért ki hivatalosan a munkaközvetítőtől, egész egyszerűen levitt a pincébe a lakatosműhelybe. Satuk, fúrók, üllő, rengeteg félkész ablak fogadott. – Ezeket kell összeszerelni! – mutatott a félkész ablakokra. – A részek le vannak szabva. 60 fillért adunk egy darabért! Ilyen vasablakokat még nem is láttam, nemhogy szereltem volna. Apránként mindig jobban be-
lejttem, egy nap 5 darabot meg is csináltam, 8 óra se telt bele. Az összesen 3 pengő. Mindig úgy igyekeztem, hogy 5 darab azért kész legyen. Szóltam a főnöknek, 5 darab kész, most már fáradt vagyok. 5 pengőt a kezembe kaptam, ami elég sok pénz volt – mehettem haza. Hát ilyenek voltak az alkalmi munkák. Egyszer virágot hordtam ki, másszor meg vasablakokat szereltem össze. Harmadszor újsághirdetésre jelentkeztem Bárdi Ferenc villany-motor-építő műhelyébe. Sok motortekercselőt láttam a munkapadoknál. Egy valami első látásra is szöveget ütött a fejembe. Több motortekercselő műhelyt láttam már életemben, de mindenhol ülve dolgoztak. Itt meg mindenki állt. Az órabér 50 fillér, ami nem is rossz. Addig 50 filléres órabérem még nem is volt. Megkapom a feladatot, beállok a munkába. Egyenáramú forgórésze-
ket kellett tekercselni. A tekercseket előre elkészítették. Nekünk be kellett építeni a vasmagba. Ilyet láttam ugyan, de még sohasem csináltam. Odajött a főnök fia. A legnagyobb készséggel mutatta meg, hogyan kell csinálni. Letelt egy nap. Azt hiszem, 7-től 4-ig dolgoztunk. Borzasztóan elfáradtam. Szinte kibíráhatatlan szenvedést okozott állva dolgozni. Az igaz, hajlaldozni nem kellett, függőlegesen állhattunk, mint a cövek. De nem ám a gerincünket féltette elferdüléstől a jóságos főnök, de nem ám. Tudta jól, ha ülve dolgoz-
nak, az sokkal kényelmesebb, de ugyanakkor munka közben meg lehet pi-
henni, két pillanatra, be lehet nyúlni az asztalfiókba, bekapni egy katonát az uzsonnából, lehet kicsit félrehajolni, beszélgetni, még ne adj isten lazszálni is. Így állva, fiók nélkül, nyakig vigyázzban, munkapad könyékig, semmit sem lehet csinálni, csak dolgozni. Ezért ad kegyesen 50 fillért, mert nála csak dolgozni lehet, mert ő föltaálta az örömozgó munkáskezet. Ő meg ott trónol középen magasított íróasztalánál és úgy tesz, mint, aki dolgozik, ad-
minisztrál. Pedig a dolgozókat lesi, mint bobi a csontot. Még jó, hogy nincs egy hosszú bambuszbót a kezében, hogy ha valami kópéságon éri a huncut munkásait, jól fejbekölintsa, figyelmeztetvén őket a nála szokásos, legmaga-
sabb munkaerőkölcsanra.

Hát én ezt nem fogom eltűrni. Nekem 18 éves koromtól többször ope-
rálták a lábamat visszerrel. Ez egyenesen emberkínzás. Még jó, hogy a rossz dolgozókat nem térdepeltetik kukoricára a sarokba. Nekem elegendő volt abból iskolás koromban. Azért persze a pénz is kell! Ahogy ott morgolódom ma-
gamban, odajön, hátulról megveregeti a vállamat a főnök fia. – Nincs szük-
sége egy kis előlegre? Azt se tudtam, mit válaszoljak. Ilyet még nem kér-
deztek tőlem. Annyira beleéltem magam a főnök szidásába, persze csak ma-

gamban, hirtelen azt gondoltam, rosszul csinállok valamit, eltévesztettem a mértéket, vagy visszafele tekerercselem a vasmagokon a drótot, vagy eleven transzformátorként váltóárammá alakítottam az egyenáramot, vagy mi a jóistennek akar belémkötni a főnök? Ha valami baja van velem, miért nem jön ő maga? Miért a fiát küldi a nyakamra? Annyit megérdelek, vagy nem? Nézek rá, keresem a hibás mozdulatot, újra ránézek, elmosolyintom magam, de csak annyira, ha szidás lesz belőle, ahhoz is könnyen idomuljon a szám. De hamar beláttam, tévedtem! Hát – mondok –, az épp jól jönne, ha 5 pengőt kaphatnék, hiszen nincs pénzem. – Semmi akadály! Ha vége a munkaidőnek, menjen oda a tolóablakhoz, és kap 5 pengőt a fizetésére. Még egyszer megköszöntem. Most már valamivel nagyobb lelkesedéssel türtem az állatkínzást. A tisztelt főnök úr fia előtt csak nem fogok szégyent vallani és székért könyörögni, mert gyerekkoromtól visszeres a lábam? Én is bírom úgy, mint ti – sandítottam jobbra is meg balra is lövellve egy-egy megsemmisítő pillantást, a hihetetlen szorgalommal tekerceselő munkatársakra. Az elképzelt erőfitogtatásra azonban nem volt semmi szükség. A törött ablakon beugrott az én mentőangyalom, vagy inkább ördögöm. Komolyan. Nem vicc! Az üzemi macska, amelyet az egerek ellen tartanak még a gyárban is, beugrott és szépen sétálni kezdett a hozzám legközelebb eső munkapadon. Ott egy inas dolgozott. Elektromotor-lemezeket mártogatott bele szigetelő lakkba. Gyengébbek kedvéért: a villanymotor vasmagja nem egy tömbvasból van, hanem vaslemezek százaiból. Ezeket a lemezeket egymástól szigetelni kell. Erre szolgál a szigetelő lakkba mártogatás, és ennek folytatása a szárogatás. A bemártott vaslemez ráhelyezte egy hosszú vasrúdra a fiú, hogy miért, azt már előbb mondtam. A macska pontosan arra ment, ahol a vasrúdon száradtak a vaslemezek. Felkunkorított farkával szépen összehúzta a lemezeket, azok se szó, se beszéd, összeragadtak. Az inasgyerek meg gyorsan udaugrott a keze ügyében levő vaskampóval és próbálta széthúzni a lemezeket, sicc, sicc kiabált a macskára. A főnök úgy látszik, éppen arra figyelt fel, hogy a fiú a macska felé integet, de azt már nem hallotta, hogy nem azt mondja: cicc, hanem azt, hogy sicc! Két lépcsőt átugorva lerohant a dobogójáról a fiúhoz és ordított, hát ezért tanítja szakmára? Ezért foglalkozik vele, ezért ad munkát neki? Ő meg a macskával játszik? Pazarolja a drága munkaidőt? Dirr-durr, repülnek a pofonok. A gyerek védekezik, a kezét tartja maga elé. Ettől a főnök még jobban felbőszül. Veri rúgja, vágja, mint a répát. Sokan dolgoztunk ott. Más is látta. Mégsem szólt senki egy mukkot se. Úgy tettek, mint akiket rettenetesen leköt a munkájuk, nem érnek rá odafigyelni, ők nem láttak, nem hallottak semmit. Csak majd a munkaidő után szidják az inasgyereket, amiért a macskával játszott.

A főnököt csak magukban, nehogy még valaki meghallja, befújja és oda az 50 filléres állóhelyük. Hát én ezt természetesen nem türhettem szó nélkül. – Bíró úr, kérem! A gyerek nem játszott a macskával. A macska beugrott a kitért ablakon és a farkával összetolta a száradó lemezeket. A fiú csak el akarta zavarni a macskát. Micsoda? Még maga oktatni mer engem? Maga beleszól az én dolgomba? Azonnal takarodjon innen! Ne is lássam többé! Azonnal megy az irodába, fölveszi a fizetését és kitarodik innen! Mentem is, mire odaértem, a főnök fia már beszólt, hogy számolják el a fizetésem!

Abban hiba nem is lett, elszámolták azt a két vagy három napot. Amikor felvettem azt a 15 pengőt – csak úgy hasraütve mondom az összeget –, láttam, hogy a főnök fia nagyon sajnálja az esetet. Szégyelli magát az apja helyett. Próbált vigasztalni, ha bocsánatot nem is kért, az 5 pengő előleget nem kérte vissza. Amikor vissza akartam adni, azt mondta, tegyem csak el. Hát így mentette meg az őrzőangyalom, de inkább őrző ördögöm az én visszeres lábaimat ettől az állástól. Így megint munkanélkülivé váltam. Munkakerülő már csak azért se lehettem, mert anyám se bírta azt elviselni, hogy én ne dolgozzak! Lehúzta rólam a paplant: Gyulus, fölkelni, munkát keresni! Még az a jó szerencsém, hogy nem írta elő, milyen munkát fogadjak el és milyet ne! Amíg nincs meg az állandó, addig minden munka munka. Valahogy így gondoltam én is. Csak egyszer esett meg, hogy lett volna munka, de nem vállaltam el. Egy hirdetésben a XIII. kerület, Szent László utat adták meg címnek, ahol egy játékarugyárba műszerészt kerestek. Az jó munka lehet, biztosan mechanikai játékokat kell összeállítanom. Finom, könnyű, műszerézmunka. Odaérek. Zárt fakerítés, fakapuval. Csöngetek. Kijön valaki munkaköpenyben. Mondom neki, a hirdetésre jöttem, műszerészt kerestek. Ő erre csak annyira nyitotta ki a kaput, hogy a feje épp kiférjen. Én meg csak álljak kinn az utcán, úgy is meghallom, amit mond, kérdezgetni kezd. Hát még satumunkához is ért? Hiába mondtam neki igent, csak tovább faggatott. Esztergapadon tud dolgozni? Elektromossághoz ért? Szerencsére az anyám nevét meg a születése idejét nem kérdezte, így én is közbevetettem a magamét. Miután megmondtam, hogy az Elekthermaxnál bojlereket szereltem, megkérdeztem: mennyi lenne az órabér? – 10 fillér – mondta jóságosan, akár egy munkaköpenyes, de azért mindenkivel jöttévfő télapó. Még szerencse, hogy nem engedett be, úgyis ki kellett volna jönnöm, de abban a percben. Így legalább nem vághatta a sarkamra a fakaput, amikor a sok igen után végül nemet mondtam. Úgy bevágta, csak úgy zörgött. Valószínűleg még ő volt fölháborodva, és mesélte a munkatársainak. Képzelték, jött egy koszos proli a hirdetésünkre, és kevesellette a 10 filléres órabért! 30 fillérem volt a Lakos és Székelynél. Ez meg mindent kér tőlem az égvilágon, 10 fillérért? Fiatalságom azért nem telt el anélkül, hogy egyszeregyszer tánciskolába is el ne mentem volna, vagy vendéglőbe zenét hallgatni. Végül is a Pintér Sándor Villamossági Céphez kerültem. Ott maradtam vagy két évig. Nem is küldtek volna el soha a Dózsa Görgy út és a Vágány utca sarkáról. Már 40 fillér órabérre vittem föl a jódolgomat. De hát az embernek sohasem elég, amennyije van. Mindig többre vágyik. Amint megszagoltam, hogy az Egyesült Izzóban 60 filléres órabér van, máris mocorogni kezdett bennem valami. Az anyja istállát! Szeretem Pintér Sándort, de azért csak jó lenne az a 60 fillér. Úgy hallottam, az Egyesült Izzónak nagyon jó szakszervezete van. Amit kell, azt kiharcolja. Ott az illegális kommunista párt nem is olyan illegális. Akkor még nem ismertem a legálisat. Akik még a sztrájk idejéből ismertek, fölkerestek. Különösen az egyik barátom nagy illegális komcsi volt. Sokat bicikliztünk, beszélgettünk együtt. Nem hagyott nyugton, állandóan azt duruzsolta a fülembé, hogy hagyjam ott a Pintért, jöjjenek az Egyesült Izzóba, mennyivel jobb lesz ott nekem, meg satöbbi satöbbi. Úgy látszik, azt hitte, csak az lehet öntudatos dolgozó, aki kommunista. Egyszer

aztán üresedés jött létre az Izzóban. Barátom rögtön értesített. Én meg mit csináljak, szerettem a Pintér Műveknél dolgozni. Engem is szerettek ott. Nehéz helyzetbe kerültem. Hogy mondjam meg nekik, hogy el akarom hagyni a biztos jót a bizonytalanért? Napokig kinlódtam, mit tegyek, hogy a barátom se tartson mamlasznak, megalkuvónak, meg Pintér Sándort se bántsam meg? Hogyan, hogysen, csak odaálltam Pintér úr elé, és hallgattam a szemrehányó szavait: – Hát itt tudsz hagyni minket?

– Pintér úr, mindenki a pénzből él! Nekem az Egyesült Izzóban tisztas kereset van beígérve.

– Ami a tisztas keresetet illeti, én is tudok adni magának 4 fillért, az összesen negyvennégy fillér, és akkor ne menjen sehova!

– Pintér úr, ne tessék haragudni, de a 44 fillér még mindig nagyon távol esik az Egyesült Izzó béréből.

– Ezt csak súgva mondom magának, 44 fillérenél többet nem tudok adni hivatalosan. Adok rá magának még 6 fillért, de a 6 fillért nem számolom el. Azt zsebből fizetem. Tehát 50 fillér lesz az órábéré, 6 fillért zsebből fizetek, az nem jelentkezik az elszámolásnál.

– Köszönöm, Pintér úr. Látom, szeretne megtartani, de még az 50 fillér se tud itt tartani. Az Egyesült Izzóban 60 fillérral kezdek.

– Hát a 60 filléres órábérével nem vehetem fel a versenyt. Isten áldja, sok szerencsét kívánok! – Jól beleizzadtam, amíg idáig jutottam. Akkor éreztem magamat valamennyire fölényben, amikor a zsebből fizetett 6 fillérral akart ottfogni Pintér úr. Hát azért azt már ne! Adja meg, ami szerinte jár nekem, de ne jótékonykodjon nekem. Nem vagyok én arra rászorulva. Mindenesetre még növelte önbizalmamat, hogy olyan pótolhatatlan szakemberré nőtem ki magamat, hogy egy olyan komoly ember, mint Pintér Sándor, nem akart elengedni. Most már bő mellénnyel és nagy reménnyel vettem az útirányt az Egyesült Izzó felé. Na persze senki se higgye azt, hogy az Egyesült Izzóba csak úgy ukmukfukk akárkit fölvettek! Azt már nem! Vizsgát kellett tennem. Elméletből meg gyakorlatból. Jól emlékszem, Lengyel Gyula mérnökhöz küldtek. Ő vizsgáztatott. Nála megfeleltam. A műhelyben még jobban. Bekerültem a lámpagyártásnak arra az osztályára, ahol a spirálokat készítik a villanykörtebe. 66 fillért kaptam órábérének. Órázni is lehetett. Én a fizetésemből megtartottam egy kis zsebpénzt, a többit hazaadtam a mamának. Ő már akkor nem dolgozott a vendéglőben, hanem a borbélyüzletben segített. Pamacsolta a vendégeket, leterítette őket, összesöpörte a haját. Öcsém is felszabadult akkor már. Ő is borbély lett, de nem apámnál tanult. Valami keveset ő is hazaadott. A mama meg spórolta a pénzt. Egyszer csak, teljesen váratlanul azt mondta: na, gyerekek, most elmegyünk, keresünk valami olcsóbb házat. Hosszadalmas keresés után találtunk egy házat 3300 pengőért. Persze annyi pénzünk mégsem volt. Nem baj, részletre is ideadták. A család többi tagja kihalt. Aki benne lakott, nem tudta kifizetni testvérei részét. Ezért megkaphattuk a házat. Ki kellett fizetnünk ott rögtön készpénzben a 3300 pengőnek a felét, a másik felét havi 40 pengő törlesztéssel egyenlítettük ki. A szerződést ügyvéd közbejöttével megkötöttük. Így végre vagy 20 év után elhagyhattuk a barakklakást. A kétszobás, vertfalú parasztházban se WC, se komfort, se semmi. Abban az utcában akkor még lajtos kocsiról árulták a

vizet. Nagyhordós lovaskocsin jött a vizes és csöngetett, mint nem is olyan régen a szemetes. Senkinek se jutott eszébe kutat ásatni. Még be sem költöztünk, 38-ban visszacsatolták a Felvidéket. Ez azt jelentette aprópénzre fölváltva, hogy ott minden munkalehetőség összeomlott. Meg is indult a menekültek áradata. Közbe mondom csak az érdekesség kedvéért, akkor újra magyar állampolgár lettem. Nem tudtam még, hogy nem sokáig. Hozzánk is elérkezett a sógor, unokatestvér, nagynéni minden mennyiségben. Itt akartak minkét keresni. Családok szakadtak ketté. A gyerekek és öregek otthon maradtak, a bátrabbak nekiindultak. Az egyik a határ túlfelén maradt, a másik eminnen próbált szerencsét. Mivel még nem költöztünk be a palotai házunkba, odaengedtük a rokonokat, lehettek öten, ha senkit se felejték ki közülük. Az egyik szabó volt. A lakatos a Ganz Hajógyárban helyezkedett el. A nagymama nem bírt itt megszokni. Nemespanon maradt a háza, unokáival együtt fogta magát, visszament. A fiatalabbja ittmaradt. Node, csak-csak elérkezett az idő, be akartunk költözni a házunkba. A dolog megoldása a szabóval kezdődött. Nem találta meg nálunk a számítását. Azt mondta, ilyen színvonalon falun is megél. Nem tudja elviselni, hogy családja 200 km-re legyen tőle. Visszament. Annak, aki a Ganz gyárban dolgozott, leválasztottuk az egyik szobát. Elfalaztuk az ajtót. Ott lakott abban az egy szobában a feleségével. Mi meg a szoba-konyhában laktunk. 40-ben behívtak katonának.

Kassán töltöttem le az újonc éveket. Utána Pestre kerültem a repülőszök-höz, a Kerepesi útra, a Ferenc József laktanyába. Az irodára kerültem. Akkoriban fontosnak tartották, hogy az írnok jól tudjon magyarul. Nem engedték a katonai levelezést teletűzdelni idegen szavakkal. En meg elég precíz, tökéletes magyar helyesírással rendelkeztem. Ott szolgáltam 1943 februárjáig. Akkor leszereltek, mint családfenntartót. Ugyanis az öcsém is katona volt. A mamám megözvegyült. Visszamentem az Egyesült Izzóba dolgozni. Nem sokáig. 1944-ben újra behívtak. Akkor az oroszok már átlépték a Kárpátokat. Munkács védelmére akartak küldeni, mint szakaszvezetőt, hét darab gépfegyverrel. Eddig még csak filmhiradóban láttam gépfegyvert. Mehettem kiképezni a katonákat, Munkács repülőterének védelmére. Szerencsére jelentkezett egy katona: – Alázatosan jelentem, én géppuskás voltam a tüzéreknél. – Na, akkor mutassa meg, hogy mit tud! Átengedtem neki az egész kiképzést. Bevagoníroztak minket. A búcsúzkodás avval kezdődött, hogy az első sorral kezét fogtak a tiszték. Én is az első sorban álltam. A kezemet rázó alezredes azt kérdi tőlem, honnan ismerem én magát? Alezredes úrnak jelentem, írnoka voltam a Ferenc József laktanyában. – A Kerepesi úton? – Igen! – Jogosítvány van? – Van! – Itt van magánál? Meg is tudná mutatni? – Jelentem, igen! Odaadtam a jogosítványomat. Ő odaadta a német tisztnek. Valamit beszélgettek egymással. Visszakaptam a jogosítványomat avval, hogy lépjek ki a sorból. Most már bántam, hogy elárultam a jogosítványomat. De nem volt visszakozz! Még vagy 16 jogosítványost léptettek ki. Az ácsorgó katonák közül elkaptak 16-ot. Nekik átadták a felszerelésünket. A tehervonat elvitte őket oda, ahova minket vitt volna. Minket meg Pusztaszabolcsra vezényeltek. Ott megkaptuk, hogy Esztergomba megyünk a páncélosokhoz. A páncélosok meg visszatáviratoztak Esztergomból. Annyira szétlőtték őket, hogy még fekhelyet se tudnak biztosítani. Várjuk meg, amíg rendezik sora-

ikat. A tiszt avval jött elő, hogy leszerelünk. Egy-két hétről van csak szó. Akkor majd új behívót kapunk. Míg a formaságokra vártunk, megszólaltak a szirénák, légiriadó! A kirendelt teherautó elmenekült. Mi is elmenekültünk onnan a közeli temetőbe. Beugráltunk a törött kriptákba, meg a vastag sírkövek fedezékébe hasaltunk. Fölöttünk szóltak a gépfegyverek. Az egyik német gépet el is találták. Sajnáltam szergény pilótát, hisz ő is ember volt, amíg élt. Egy sziklafalnak ütközött és ott ezer darabra tört gépével együtt.

A felvidéki Verebélyen, most Vrable, lakott a nagybátyám. Az ő címét adtam meg, hogy oda küldjék majd a behívót. Ott a csendőrségen kellett volna jelentkeznem. Én viszont nem jelentkeztem, se az első 24 órában, se a másodikban. Ott dolgoztam három hónapig. Aratni jártam, erdőben fát vágtam, szlovák parasztokkal ültem egy szekéren. Unokaöcsém rábeszélésére fölmentünk Pestre. Én újra az Egyesült Izzóban dolgoztam, miután bejelentettem, hogy leszereltem. Hadiüzem lett a gyárból. Egészen november végéig békén hagytak. De utána mégis megszimatolták, hol vagyok. SAS-behívót kaptam Tatára a páncélosokhoz. Feleségem, akkor még menyasszonyom, szintén ott dolgozott. Együtt mentünk haza. Kiléptünk a gyár kapuján, kegyetlen hideg szél fúj. Gondoltam, éppen a legjobbkor fűjsz ilyen fenemód! A SAS-behívót annyi darabra téptem, ahányra tudtam, a többit a szélre bíz- tam. Elég felelőtlen cselekedet, nem mondom, a nyilasuralom alatt. De szerencsére senki se bírta összeállítani még egyszer. Karácsonytájt már Budapestet környékezték az oroszok. Falragaszokon értesítettek, nem az oroszok, arról, hogy a katonaszökevények a helyszínen felkoncolandók. Légiriadókor a szomszéd ház pincéjében bújtunk el. Lehattunk vagy húszan. Nem számítva egy nyomorék nénit, aki rendkívül nagy hazaszeretetről bizonykodott a más bőrére. – Aki nem védi a hazáját, azt úgy lelőném, mint a kutyát! Senki se mert ellene szólni egy szót se. Csak anyám, hogy csináljak valamit, mert ezt ő nem bírja. Jól van, mondom az ágyúszünetben, fölmegeyek és gyúrok egy kis mákos tésztát. Addig se leszek itt útban. Persze, ő is velem akart jönni. De én csak magam mentem, mondtam neki, ne féljen, tudok én gyúrni! Már a tészta kinyújtásánál tartottam, amikor benyitott a mama. Följött, nehogy már azt mondják, nem ő, hanem a fia főzi a mákos tésztát! Abban a pillanatban óriási lövéseket hallottunk, de úgy, mintha ott a mákos tészta mellett lőnének. Hát egy négyes ágyú – német – pont az ablakunk alatt állt. Az ágyúcső nem volt messzebb tőlünk két méternél. Szegény anyának kiesett a kezéből a kés, amivel vágta a tésztát. Holtra rémült, nem kellett neki a mákos tészta sem. Úgy kísértem vissza az óvóhelyre. Remegtek a lábaim. Nem bírt volna egyedül visszamenni. A német ágyú kilőtte a maga sorozatát, el is tűnt onnan. Nem is tartott tovább két percnél. A mákos tésztát azért csak befejeztem. Meg is ettük. Változatosságnak nagyon jó volt. Az oldalon jött ki a rengeteg sok libacomb kenyér nélkül. A vénasszony miatt el kellett tűnnöm hazulról. Összecsomagoltam magamnak csajkát, pokrócot, katonai szerelvényt csináltam, hátizsákkal a hátamon elindultam valamelyik laktanyába.

Úgy volt kiplakátolva, hogy mindenkinek a lakhelyéhez legközelebb eső laktanyában kell jelentkeznie. Fölszálltam az 55-ös villamosra. Hát rengeteg fiatal tolongott benne. Mind katonának mentek. A villamoson megismerked-

tem egy úriemberrel. Kérdezte: hova, hova? Azt mondta: ne oda! Menjek inkább veled. Az ő alakulatánál jelentkeztek. A tiszték mind egy szálig jó haverjai. Fájn dolgom lesz ott nekem is. Csak menjek veled! Na, gondoltam magamban, végre valami biztató. A Nyugatiig nem is tehettem volna, még ha akartam volna, se mást, mint veled menni. Ott aztán annyi katona lökdösdődött, hogy elvesztettem a barátomat. Mégis csak a Ferenc József laktanyába mentem. Ott már nem találtam senki ismerőst. Elküldtek Budára a Ganz utcába. Ott van még egy kis részlegük. Mentik, ami még menthető, összecsomagolják az irattárat, meg az irodai felszerelést. Halvány fogalmam se volt, hol lehet az a Ganz utca. Rendőr sehol megkérdezni! Egyelőre elég volt annyi, hogy valahol Budán. Ehhez először is a Dunán kellett átkelnem. A Margit hidat már berobbantották. Pontonhídon mentem át. Aztán tovább fölborult ágyúk, autók, szekerek, kitört fák szegélyezték utamat. Ahogy keresem a Ganz utcát, belebotlok egy menetbe. Több ezer embert hajtottak a csendőrök, katonákat, civileket, öregeket, fiatalokat vegyest. A két szélső sor egy láncot vitt, hogy ne lehessen elszökni. Na, még éppen az kell, hogy engem is elkapjanak, beugrottam egy késes-köszörűs boltba. Elkezdtem válogatni, próbálgatni a késeket, mintha a bevonuláshoz arra lenne szükségem. Elment a gyászmenet, köszöntem, kijöttem. Kerestem tovább a Ganz utcát. Ahogy keresem, látom ám, hogy Árpád-sáv nyílások állják el az utamat. Vissza már nem fordulhatok. Náluk fegyver van. Nálam csak hátizsák, csajka, meg evőkanál, avval nem lehet védekezni. Így aztán a pillanat tört része alatt előre tartott karral, mint a nyílások, díszlépésben megindultam feléjük. Odaérve köszöntem: kitarás, testvérek, bevonuló katona vagyok, a Ganz utcában van az egységem, de nem tudom, hol a Ganz utca, lennétek szívesek megmutatni! A nyílások csaknem könnyekig meghatódtak, mennyire szerettem még az utolsó pillanatban is a hazámat. Egyikük belém karolt, és nagy lelkesen magyarázta, hol van a Ganz utca. A Ganz utcában tényleg ugyanazokat a repülősokeket találtam, akikkel annak idején együtt szolgáltam. A százados úr azt mondta, nem vihet magával, nincs joga hozzá, meg is büntetnék. Akkor az egyik katonabajtársam azt mondta, menjek vissza a Ferenc József laktanyába. Szabó Zoli írnok barátom még ott van. Hátha ő tud segíteni! Hát Budáról visszaballagni ugyanolyan tortúra volt, mint a Ganz utcába menni. Bús, levert hangulatban kaptam a laktanyát. A kapuórség nem akart beengedni. Hiába, civilben a hátizsák nem elég ismertetőjel. Az őrpáncsnok föltelefonált. Szabó Zoli kijött értem. Azt mondta, az unokatestvére vagyok. Így már beengedtek a laktanyába.

A főhadnagy meg is dicsért engem a hazaszeretetéért. Sok ilyen hazafira van szükség, aki az utolsó pillanatban is a hazáját védi. Az unokatestvéremmel csak beszéljem meg a dolgot, búcsúzzunk el egymástól, avval magunkra hagyott minket. Zolinak megmondtam, hogy eszem ágában sincs bevonulni és lödözni azokra, akiket otthon éppen úgy vár a családjuk, mint engem. Zoli előhalászott egy hivatalos papiroost arról, hogy a súlyos hadisérülteknek egyhavi szabadságot lehet adni. Csak az a baj, hogy már nem úgy van, mint amikor még együtt dolgoztunk, hogy az írnok rendelkezett a nyomtatványokkal és a bélyegzőkkel! Most minden el van zárva. Mégis vette magának a bátorságot, feszítővassal fölfeszítette a főhadnagy fiókját, kivett két szabad-

ságos levelet. Gyógyuló combtörést írtunk be, attól a naptól egy hónapos időre. Ha addigra vége lesz a háborúnak, jó. De ha mégse, kitöltöttünk még egy papirost, de dátum nélkül. Ha netalán addig nem jönnek be az oroszok, akkor az előbbit égessem el, a másikat vegyem elő és írjam rá a legfrissebb dátumot. Meg kellett tanulnom bot mellett sántikálni egész úton hazafelé, hol villamoson, hol gyalog. Elég az hozzá, elérkeztem Rákospalota egyik külterületére. Épp egy borbélyüzlet előtt álltam meg. Ha már ilyen szabadságos levelem van, miért ne borotválkoznék meg? Egy öreg fodrász bácsi borotvált egy nálánál is öregebbet. Amint ott ücsörögtem, nyílik az ajtó. Belép két Arpád-sávós nyilas. Jónapot mondanak. Szétnéznék, rajtam rögtön megakad a szemük, de oda se neki, mintha nem is láttak volna, mennek a fodrászhoz: igazolja magát! Aztán a még öregebbtől is kéri az igazolványát. Holott a vak is látta, ezek még a WC-re is nehezen mennek ki, nem a frontra. Jól tudtam én, rám kíváncsiak a drágák, csak játsszák a hivatalos közeget. Hát, mi tagadás benne, egy kissé gyorsabban vert a szívem, mint különben. Mi lesz, ha nem fogadják el papiromat? Zolit hadbírótság elé állítják. Engem meg a helyszínen fölkoncolnak. Igyekeztem olyan közömbös képet vágni, mint egy pléhbögre. Nézegetik, olvassák, forgatják, összehajtják, újra kinyitják a szabadságos leveletem, egymással szemeznek, felszavakat dünnyögnek, már alig bírom a komolyt. Visszaadják a leveletem. Meg se kérdezik, hol törtem el a combomat, mikor, melyik ezrednél, hol harcoltam? Tisztelegnek, sarkig nyitják az ajtót, nagy bokacsattogással távoznak.

Otthon a műterék meg mindenki igencsak meglepődött. Csak a mamának mondtam meg, miféle szabadságos levelem van. Más senkinek se árultam el. Most már mutogathatott rám a vénasszony, ki törődött vele? A fronttól így végleg sikerült megmenekülnöm. De azért egy borbélyötpercre csak utánam jött. Ástam az udvarunkon egy bunkert. Hátha szükség lesz még rá. Téglával meg fagerendákból építettük. Egy félméteres lyuk vezetett le. Tudtam, hogy a bomba ellen nem véd meg, de a gépfegyver, a puskatűz és a légnymás ellen igen. Láttam, ahogy a szomszédunkban a légnymás behajlította a falakat, utána visszaegyenesedtek. Nahát, éppen elkészült a bunker, halljuk ám a lövöldözést, ágyúzást, aknák süvítését. Rohanunk a bunkerhez. Legelől a mama, utána unokanővérem, állapotos, alig fér le a lyukon. Mi meg ott kinn toporgunk, nem tudunk lemenni, szétlőnek minket. Gyorsan a ház falához! Lehasalunk, a sógor meg én. Abban a szempillantásban fülrepszto dörrénés. Egy akna robbant az udvarunkon, a körtefát kettétörte. Egy repeszdarab átfúrta a verandaoszlopot, átlukasztva a 70 cm-es vályogfalon be a szobába, pontosan unokanővérem, Ilona ágya fölött vágódott a falnak. Az ágy alatt megtaláltuk a szilánkot. Persze, ezt mind utána láttuk, amikor eloszlott a füst. A sógorom annyira zavarba jött, hogy söprűt hozott és elkezdte összehúzni az udvaron a törmeléket. Újra megpróbáltuk a hasalást a ház falánál. A hátunk fölött 20 centivel fűródott a falba a sorozat. A pincében semmi baj se ért senkit, az ijedtségen kívül. Ahhoz is idő kellett, amíg sírni tudtak szegények. Így van ez. Az Isten megmentett a fronttól, aztán a végén utánam hozta a frontot az udvarunkba. Ezt már igazán megspórolhatta volna, de ki láthat bele az ő kártyáiba?

Eljött a január 11. Meghozta az oroszokat. Annyiból tényleg felszaba-

dulásnak lehet mondani, mert eltűntek a nyilasok. A frontra vonuló orosz harci alakulatok nem bántottak senkit. Azoknak nem volt arra idejük. Bezzeg az utánuk jövők annál inkább. Hányszor kaptak el engem is, mint fiatal, málenki robotra, úgy kellett megszöknöm tőlük.

A gyárban megpróbáltuk megindítani a termelést. A gépek nagy részét elrejtette a vezetőség Érd-környéki barlangokba. A maradék gépen is tudtunk volna dolgozni, ha lett volna áram. Nem csak én melengettem ezt a vakmerő és egyben hazaáruló gondolatot: befejeztétek már végre? Több ezren kerekedtek föl, szó szerint, hiszen kerékpáron jöttünk, villamosközlekedés még nem létezett. A gyár nem várt vendégekkel fogad. A kerítés körülvéve gépfegyverekkel. Belülről orosz katonák kiabálnak: sztoj! Hi, az anyjuk keservit, ilyen barátságosan fogadnak? Hát ezek azt hiszik, övük a mi gyárunk? Már rég béke van, társaik már Berlin felé menetelnek. Ezek meg mit akarnak? A drága gépeinket az emeletről dobálták le az udvarra. Ami nem fért ki az ablakon, annak kibontották a falat. Valami olyasmit gagyogtak, hogy viszik haza a nagy Szovjetunióba, hogy ott majd termeljenek velük. Liftre és hordásra nem volt szükségük. A betonjárdára lezuhanó gépekkel aztán sokra mennek. Nem baj, lényeg az, ők megoldották a kapott feladatot, mint Nagy Sándor a gordiuszi csomót. Az összetört gépeket csak mi sajnáltuk.

A gyár vezetői mit tehettek mást? Engedélyt kértek az oroszoktól, arra a rövid időre bemehettünk, amíg az ételmezt kiosztják nekünk. Nem akarták tovább raktározni. Minek vigye el más, amikor mi vagyunk a legilletékesebbek? Megrakodva minden földi jóval, elindultam a Szűnyogszigetre, jövődöbéli feleségemhez. Ők ott vészelték át a háborút. Ott a Földművelésügyi Minisztérium sporttelepén az apósom volt a gondnok. Az ottani vízcserkésztelep gondnoka elment. Rögtön szóltak nekem, foglaljam el a helyit. Be is költözködtem, és teljesen önhatalmúlag kineveztem magamat gondnoknak. Sok dolgom nem akadt. A nyilasok összetörték minden csónakot, hogy ne lehessen átmenni a Dunán. Éppen tavaszodott. Pezsdült az élet. Jöttek a nyaralók. Próbálták rendbehozni összetört csónakjaikat. Érdemesnek látszott valamit elkezdni. Anyósom tanácsára el is kezdtünk rétest sütni. Megindult a Kis-Dunán az evezősforgalom. 8–10 ember fért el egy ladikba. Tóth bácsi szervezte meg az átkelést. Kikötőjén felállítottunk egy asztalt, azon árultuk a rétest. Vitték is, mint a cukrot. Nagyon nagy sikere volt. Kár, hogy senkitől se kaptunk fizetést. Már nem a rétes sütésért, általában. A MAV vízműve tőlünk nem messziről szivattyúzta a Duna vizét az Északi Fűtőházba, a mozdonyokhoz. Apósom utánajárására minket bíztak meg a vízmű gépeinek őrzésével. Hárman háromszor nyolc órában őrködtünk. Tulajdonképpen az életünket veszélyeztettük. Se rend, se fegyelem, se fegyver. Elég az hozzá, a MÁV állományba vett minket. Ragyogó ellátást kaptunk: lisztet, zsírt, szalonnát, krumplit, szenet rendszeresen kiutalva. Ingyen utazhatunk a vonaton.

Eljött az ideje annak, hogy a menyasszonyomat hivatalosan is feleségül vegyem, ahogyan annak idején megígértem, majd, ha abbamarad a fegyverropogás. Elkezdődött a papirosok után való futkosás. Az irataimat nem fogadták el. Újra csehszlovák állampolgár lettem, meg hontalan. Úgy döntöttünk, hogy templomban is esküszünk, mert az olyan szép, a tanácsnál is,

mert az a hivatalos. Az én esküvői ruhám a földben rejtőzött, az oroszok miatt. A feleségemét viszont ellopták mindennel együtt, ami csak mozdítható volt. Még a magas árvíz miatt megfulladt nyulakat is elzabrálták. Ő kölcsönkért, én kiástam. Szerdára már jómódú párként fényképeztek le bennünket, kedden meg még semmink se volt. Engem pont az esküvő előtti napon elkaptak a fölszabadítók. Egy magyar karszalagos is ott lábatlankodott velük. Újpestre, a Bocskai úti iskolába (akkor orosz katonai kórház) vittek ügynevezett közmunkára. Az udvaron több száz össze-vissza görbült vaságy fogadott. Biztosan azokat is az emeletről dobálták le. Nahát, azokat kellett egy nagy kalapáccsal, fogóval kiegyenesíteni. Közben fölvittek beteget mozgatni. Na, mondom, menyasszony, lobogtathatod a fátyladat, innen ugyan el nem mehetek az esküvődre. Kb. délután 4-kor őrségváltáshoz szalutált az érkező meg a lelépő. Egy mandulaszemű ázsiai váltotta le az orosz. Tíz pengőt találtam a zsebemben. Kidugtam a szivarzsebembe, ahogyan a vőfény teszi a lagziban a zsebkendőjét. Úgy kalapáltam a vaságyat, hogy az ázsiai ör vegye észre, mit akarok. Kacsintgattam is neki, meg a pénzre mutogattam. Ő meg visszakacsintott. Amikor senki se láthatta, lemutogattam neki, hogy ezt a pénzt megkapja, ha szabadon ereszt engem. Beleegyezőleg intett. Egyszer csak füttyögni kezdett. Odaadtam neki a tízest, ő meg kilóditott a kapun. Így aztán egy napi munka után megszabadultam az orosz katonai kórháztól. Esküvőre mentünkben nagyon féltem, hogy megint elkapnak, és Szibériáig meg se állnak velem. Csak néhány női rokon jött velünk. Ők nyugodtan mozoghattak az utcán. Én előrementem egy-két sarokkal, néztem jobbra, néztem balra. Ha tiszta levegőt éreztem, intettem, hogy jöhetnek. Akkor mentünk tovább megint egy sarkot. Végül is odaértünk. Nem tartóztatott föl senki. Megtörtént az is, ami szép egy esküvőben, meg az is, ami hivatalos, a fényképezés is. Ezután már csak a sógorom jött át csónakon a szigetre, hogy ők visszatelepülnek Szlovákiába, költözzünk be a lakásukba, mert nekik arra már nincs szükségük. Mi mégis inkább Palotára költöztünk, a mamámhoz.

A szigeti éjjeliőrködést továbbra is folytattam, a MÁV alkalmazottja maradtam. Elérkezett 1946. Megjött a forint. Az inflációnak vége lett. Akkor még nem különböztettek fizetésben annyira ember és ember között, mint manapság. A MÁV-nál 35 Ft hetibért állapítottak meg, nemcsak nekem, mindenkinek, annak is, aki szemet lapátolt, meg annak is, aki gépet szerelt. Az élelmiszereket is kaptuk, csak úgy tudom, később már fizetni kellett érte. Közben megszűnt a Szűnyogszigeten a vízmű. Engem berendeltek a fűtőházba. Ha műszerésznek nem is, de mozdonyokhoz fordítódobosnak csak alkalmaztak. Igaz, ez is műszer, az is műszer, darab-darab. Mozdonyokat forgattam az egyik sínről a másikra egy kapcsoló segítségével, ráadásul poloskákat vittem haza a munkaszékemből a nadrágomban, teljesen ingyen és bérmentve. Ígérték azt is, hogy műszerésműhelybe fogok kerülni. Kérdeztek: érték-e a dinamókhöz. Mondok, éppen azokat tekercseltem eddigi egész életemben. Annál jobb, mondták és felmutattak egy vasoszlopra: ott fogom szerelni a biztonsági berendezéseket. Avval nem biztattak, hogy majd télen, mínusz 20 fokban nekem külön előmelegítik ott fön azokat. Az Izzóban meg 50 forintot kaptak a műszerészek egy hétre. Bementem a fűtőház főnökéhez. Finom házi töpörtyűt evett, fehér kenyeret szelt hozzá, fehér szalvétán.

Ez nagy szó volt akkor. Amikor mondtam neki, kilépek a MÁV-tól, kiejtette a bicskát a kezéből. Kilépni a MÁV-tól? Hát ilyen nincs! A MÁV-tól nem lép ki senki. Ide ezer meg ezer ember jelentkezne kézzel-lábbal! A MÁV-nál én azt se tudtam, mi az a pártélet. Na, az Egyesült Izzóban megtudtam. Pártgyűlés pártgyűlést követett, házi agitáció minden mennyiségben! Április 3-áról 4-ére virradó éjszakai műszakban dolgoztam, méghozzá 12 órában. Hattól hatig talpaltam. Reggel 6-kor meg már ezrével sorakoztatták a munkásokat, be a Hősök terére. Az a merész ötletem támadt, hogy az éjszakásokat csak nem fogják bekényszeríteni a Hősök terére. Reggel jelentkeztem is a pártvezetőségénél. Éjszakások voltunk, fáradtak vagyunk. Szeretnénk hazamenni pihenni. – Szó se lehet róla! Hogy képzelem? Azokért, akik életüket ontották a mi szabadságunkért, meg kell hozni az áldozatot. Tizenkét óras munka után Megyeren be kellett állnom a sorba és gyalogolni a Hősök terére. A Dunaparton vezettek bennünket. Csak úgy vágta a szél a jeges havat a szemembe, számba. És még énekelni is kellett. Aztán ott fagyoskodni a téren – ha álmos az ember, kétszerannyira fázik. Szerencsére még fiatal voltam, kibírtam. Meg azt is, ami még utána jött. Jártam szemináriumra, jártam taggyűlésekre, tapsoltam Rákosinak, beléptem a pártba, mert muszáj volt. Meg nem fenyegettek, le nem tartóztattak, börtönbe se csuktak. Éljenek, ha éljenek, tapsoltam, ha tapsoltak, jajgattam, ha jajgattak. Mindezt miért? Azért, hogy békén hagyjanak az Izzóban dolgozni. Ascher Lipótot, az Izzó eddigi főnökét félreállították. Csak azt nem gondolták meg, hogy az Egyesült Izzó csak a magyar piacra nem dolgozhat. Egyhavi termeléssel ellátta volna az egész országot. Kénytelenek voltak visszahívni a félreállított főnököt, hogy újra kapcsoljon be minket a világpiac kereskedelmébe. Ő már ismerte a külföldi cégeket. A pártgyűléseken azt mondták, kulcspozícióban dolgozunk. Általunk jut dollárhoz az ország. Hát úgy viselkedjünk! Nehogy valami panaszt halljanak ránk! Mitagadás, jól meg is fizettek minket. Annyira jól ment a munka, hogy meg akartak tenni művezetőnek. Nem vállaltam. A művezető sohasem tudhatta, kinek adjon igazat. Ha többet teljesítetek, az volt a baj, ha kevesebbet, akkor az! Ezért mindig a művezetőn verték el a port.

A szoptatós anyáknak kétszeri szoptatási időt adtak. Az anya reggel 6-kor behozta a gyári óvodába a gyereket. Bement a műhelybe dolgozni, 8-ra, fél 9-re lemehetett szoptatni. Fél 12-kor megint lemehetett szoptatni 20 percet, vagy félórát. Ennek az anyának itt a gyereke, előbb elmehet, nem lehet normába tenni. Nem kellett nekem a művezetőség nők között. A normát megkövetelték. De hogy lehet normába állítani azt, aki ekkor is elmehet, meg akkor is? Honnan vettem volna valakit beállítani gyorsan helyette? A kerékpárlámpánál például, ahol voltam, a napi norma 12 000 darab kerékpárlámpa, ha nekem például 10 szoptatós nőm van, akik elmennek fél kilenckor, elmennek fél 12-kor, akkor lemaradunk. Nincs meg a 12 000 csak 10 és fél ezer. Akkor a művezetővel ordítanak az irodában, sokszor úgy, hogy behalatszik a műhelybe. Nahát, ebből én nem kértem. Helyette olyan jól dolgoztam, teljesítettem a normát, ülhettem a hokedlin és cigarettáztam. Szóltak, hogy jöjjenek valahova kisegíteni, mentem! Erre rá is haraptak. Úgyannyira, hogy le kellett állítanom, hivatkozván arra, hogy már nem tudom teljesíteni

a normámat, annyit szaladgálok ide-oda. Végre kiemelt órabért adtak és mentességet a normától. Viszont a szaladgálásnak az lett az eredménye, hogy univerzális szakember kezdtem lenni. Mindenhez értettem. Csak az évek múlása vitte el régi erőmet. A szemem megromlott. Az Izzóban 30 évig mikroszkópoztam. Végül a nemesgázokkal dolgoztam. Itt alacsonyabb órabért kaptak a dolgozók. A főnöknek volt annyi fizetése, mint nekem. Ezért elég nagy ellenszenvvel fogadtak. Egyszer csak véletlenül meghallottam a főnök szavait: nem tudom, minek tették ide ezt az embert! Eléggé elkésérített! Mit csináljak? Most keressek más állást? Azért mégis ott tartottak. Észrevették, hogy azért csak meg tudom csinálni, amit mondanak, nem vagyok egészen kripli. Műszakvezetőnek is megtettek, pedig volt ott sok középiskolát, főiskolát végzett ember is. A szurka-piszka azért nem állt le. Ha valamiből négy darabot csináltam meg, már ment a szöveg: képzeljétek, a műszakvezető csak négy darabot tudott megcsinálni! Ha nekem lekötik az egyik kezemet, akkor is megcsinálok tíz darabot. A főnök már nem kapott a mőszeroláson, azt mondta: nem kell a 10 darabod! Az a négy biztosan jó. De a tied fele hibás! A főnök egészen megbarátkozott velem. Szokás volt, hogy a nyugdíjba vonulónak aranygyűrűt adtak össze az osztály dolgozói. A főnök azt mondta, ne sértődj meg, nincs kedvem pénzt gyűjteni rá, mert drága. Inkább kiharcolok neked annyi jutalmat, hogy többet érsz vele, mint egy aranygyűrűvel. Ez annyira megdobta fizetésemet, hogy tényleg jobban jártam, mint ha aranygyűrűt kaptam volna! 4900 forint nyugdíjat kaptam. Mai fülnek nem sok. De akkor az nagy pénznek számított. Nem is jártam vissza dolgozni. Inkább élveztem az öregedés örömeit. Autót is tudtam venni. Olyat, amit 8 órát kellett javítani, hogy 1 órát menni lehessen vele. '79-ben már újat is tudtam venni. Nem kellett állandóan javítani. Mehettünk a Mátrába, a Balatonra. Aztán elérkezett az a régen várt idő, amikor vérnyomászavarok miatt már nem kaptam a jogosítványhoz orvosi engedélyt. El kellett adni a Skodát. A lövedék, ahogy elhagyja a puskacsövet, szépen ível fölfelé. Mihelyt eléri a maximális magasságot, veszíteni kezdi a kilövés erejét, becsapódik valahova. Amilyen hosszú utat tesz meg a maximumig, olyan rövid úton csapódik be. Nekem már a röppálya becsapódási pontja közeledik.